

SOÓS MÁRIA ERIKA

főkönyvtáros
ELTE BTK Magyar Irodalomtörténeti Doktori Iskola
Könyvtártudományi Program
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár
Debreceni Egyetemi Kiadó
ebatfai@lib.unideb.hu

EGYETEMI KIADÓK MA ÉS TEGNAP

A rendszerváltás erős változást hozott a könyvkiadás területén (is), azon belül a tankönyv- és jegyzetkiadásban, azonban a kilencvenes évektől alakuló egyetemi kiadókra, tevékenységeikre és működésükre ma sem találunk könnyen szűrhető statisztikai adatokat. A hazai egyetemeken folyó ilyen irányú munka messze nem egységes sem szervezetileg, sem gazdasági forma, sem a végzett feladatcsoportok szerint. Jelen tanulmányban a ma működő egyetemi kiadói műhelyekre, kiadókra hatással bíró környezetet mutatom be és számbavételüket kezdem el, egyben részletesen bemutatam a Debreceni Egyetemi Kiadót.

Kulcsszavak: egyetemi kiadók, történet, olvasás válsága, PISA eredmények

UNIVERSITY PUBLISHERS TODAY AND YESTERDAY. The regime change brought about significant changes in the field of book publishing, particularly in the publishing of textbooks and lecture notes. However, even from the 1990s, it is still not easy to find readily available statistical data on the emerging university publishers, their activities, and operations. The work in this direction at domestic universities is far from uniform, both in terms of organization and economic structure, as well as the completed task groups. In this study, I present the environment influencing the currently operating university publishing workshops and publishers, and begin to take stock of them, while also providing a detailed introduction to the Debrecen University Press.

Keywords: university publishers, history, literacy crisis, PISA results

Bevezetés

Az egyetemi könyvkiadás és annak feladata, szerepe nem lehet független az egyetemek és a könyvkiadás/könyvkereskedelem folyamataitól, működésétől; az oktatási rendszertől és annak eredményességétől, a nemzetközi folyamatoktól. Jelen dolgozat keretei azonban nem feszíthetők szét, így néhány konkrét aspektus felől veszem számba a meglévő fejlődési irányokat és a hazai egyetemi kiadók makrokörnyezetét.

Beérkezett: 2023. 08. 05.
Közlésre elfogadva: 2023. 09. 15.
Copyright GERUNDIUM

Az egyetemi kiadók lehetőségei és szerepei széles spektrumon mozognak, az anyaintézmény alternatívái és tudományterületi súlya determinálta helyi megoldások is változatosak. Miközben évtizedek óta temetik a könyvkultúrát, folyamatosan felbukkanó, elsősorban rövid távú gazdasági kérdés, mennyire van szükség ezekre a szervezetekre, ill. milyen formában gazdaságos a működésük – az egyetemi könyvkiadás hazai viszonylatban is több évszázados múltra tekint vissza. Ez idő alatt az olvasási szokások, a hazai könyvkiadás helyzete többször és jelentős mértékben változott. Mára a közoktatás szintjére is átszivárgott IKT eszközök és online tanulási módszerek, valamint a jelentős teret nyelő digitális oktatás és home office az elmúlt néhány évben elszabadult hajóágyúként változtatják a felsőoktatás környezetét, lehetőségeit és hatékonyságát. A Covid19 okozta pandémia, valamint a járványügyi intézkedések új szintre emelték, egyben felszorozták és nehezen kiszámíthatóvá tették a fenti folyamatokat. Kimondható, hogy átléptünk sok mezsgyén, az IKT eszközök betörték az oktatásba – fontos kérdés, mi vár a könyvkultúrára, a Gutenberg-galaxist váltó Neumann-galaxisban milyen helye van egyetemi kiadónak.

A tanulmányíráshoz szükséges lendületet a FSZEK, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága és a MEDICINA Könyvkiadó Zrt. 2023. 05. 19-én, a Budapest Könyvfőváros 2023 program részeként megrendezett, az *Egyetemi tankönyv ma és holnap* című konferencia¹ adta meg, ahol a tudományos könyvkiadók (MEDICINA, Osiris, Typotex, ELTE Eötvös) működésébe, könyveikkel kapcsolatos minőségi alapelveikbe tekinthetünk be. Emellett három kerekasztal-beszélgetésen a kiadók, az oktatók és a hallgatók egyetemi tankönyvekkel kapcsolatos tapasztalatait, elvárásait, várankozásait hallhattuk. Mára egyértelműen forráshiányos lett ez a szektor, hiányoznak az egységes szakpolitikai irányelvek is. A címhez harmonizáló témaválasztással a jelenleg működő egyetemi kiadók láthatóbbá válását célozom meg.

Az olvasás válsága, olvasási motiváció

Fogalomként az olvasás válsága a fejlődő országokban az analfabetizmust, a fejlett országokban a szépirodalom-olvasásnak, valamint az olvasás mint szabadidős tevékenységnek a visszaszorulását; ill. a funkcionális analfabetizmus terjedését fedheti. Az olvasóvá válás, az olvasás mint eszköztudásnak a megszerzéséért, majd az olvasást elindító belső ösztönzőrendszerre, azaz az olvasásra motiválásra hazánkban már a rendszerváltás előtt voltak törekvések. Az olvasási motivációba az érdeklődéstől az olvasásnak tulajdonított értéken át az elsajátítási örömet és a szociális motívumokat is beleérthetjük. Az olvasás iránti elkötelezettséggel kompenzálható a család szociokulturális és az egyén olvasási képességének hiányossága; ám ez nem kétirányú: a kiváló olvasási képesség nem feltét-

¹ <https://unesco.hu/hirek/egyetemi-tankonyv-ma-es-holnap-107493>. Hozzáférés: 2023. 08. 10.

lenül növeli az olvasási motivációt.² Mindeközben idehaza az iskolás évek alatt csökken az olvasási motiváció.³

Az olvasás válságának hatása tetten érhető az általános kompetenciamérésektől az egyetemi hallgatók lemorzsolódásáig.

PISA eredmények tükrében

Az OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) által koordinált és felügyelt PISA (Programme for International Student Assessment) monitorozó mérések három fő területének (matematika, szövegértés, természettudomány) eredményei a különböző országok oktatási rendszerének eredményességét teszik összehasonlíthatóvá. Miért érdekes a 15 évesek szövegértési eredménye az egyetemi kiadókkal kapcsolatban? Azért, mert egyértelmű összefüggés mutatható ki a magas képességszint (az 1c,1b,1a, 2, 3, 4, 5. 6. csoportokból az 5. és 6.) és a felsőoktatásba jutás között.⁴ A kiemelkedő eredményű országokban az oktatási rendszer és az olvasáskultúra működése és módszerei élenjárók. Törekednünk kellene az ide vezető (nálunk is életképes) elemeket átvenni olyan országok gyakorlataiból, akiknek az eredményeik kimagaslók, egyben Magyarországgal jelentős kulturális, nyelvi párhuzamosság található.

A választásom Finnországra esett. A finn nyelvet európai szinten elenyésző számú polgár beszéli (Finnországban 5165), a magyarhoz hasonlóan agglutináló nyelv. Inspiráló lehet számunkra egy mostoha időjárás körülmények között élő kis létszámú népesség, melynek a nyelve nem hordoz átjárhatóságot sem a szomszédjai többsége (kivéve az Észtsországban élő 900 ezer észts polgárt), sem az európai/világ nagy nyelvei felé – miként tud kimagaslóan eredményes (PISA és egyetemi rankingek) oktatási rendszert létrehozni egy 116 éve önálló országban? (Jelen dolgozat nem terepe az oktatási rendszerek összevetése. A legszembetűnőbb különbség, hogy a finn oktatási rendszer leginkább a komprehenzív modelljében⁵ különbözik a magyartól.)

A finn könyvkiadás rövid történetéből kiolvashatjuk, hogy az olvasást, a könyvkultúrát máig alapértékként kezelik.⁶

Magyarország az ezredforduló óta vesz részt a mérésekben, az eredményeink 2009-ig jórészt emelkedtek, onnantól nem sikerül nemhogy javítani, de legalább újra elérni a korábbi értékeket.

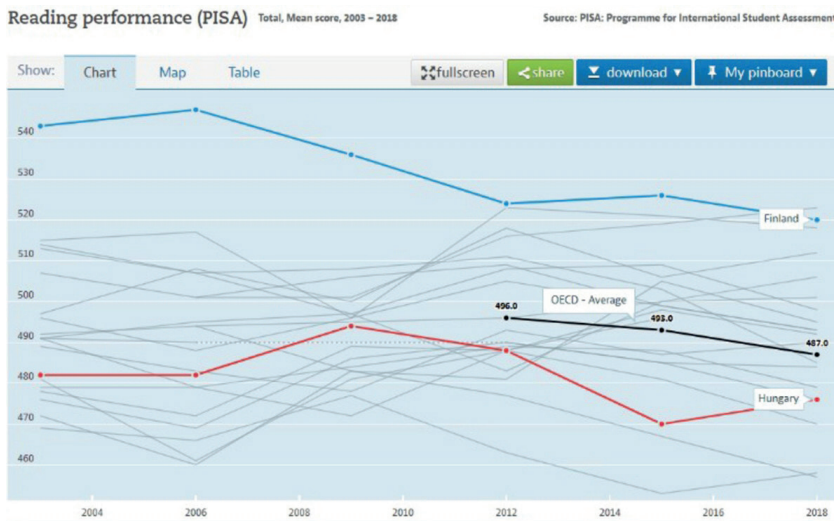
² SZENCZI Beáta, „Olvasási motivációk: definíciók és kutatási irányok”, *Magyar Pedagógia* 2. sz. (2010): 119–147.

³ JÓZSA Krisztián és FAZEKASNÉ FENYVESI Margit, „Az olvasás iránti motiváltság alakulása tanulásban akadályozott és többségi gyermekek körében”. *VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia*, 2008, 61.

⁴ Oktatási Hivatal, „PISA 2012: összefoglaló jelentés” (Oktatási Hivatal, 2013), 42–45.

⁵ Hannele NIEMI, „The Finnish teacher education. Teachers for equity and professional autonomy”. *Revista Española de Educación Comparada* (2013): 117–138.

⁶ Jukka EKHOLM, „Books in Finland: A Success Story”, 2007, https://www.stat.fi/tup/suomi90/huhtikuu_en.html. Hozzáférés: 2023. 08. 12.

1. ábra. Szövegértés PISA eredmények, 2003–2018

Forrás: OECD

Az 1. ábrán látható, hogy ez idő alatt sem haladtuk meg az OECD átlagot (a három területből egyedül matematikából sikerült 2009-ig) szignifikánsan. Nem vigasztaló, hogy általános visszaesés van az eredményekben, a finnek esetében is (és az átlagban is).

A legfrissebb, 2018-as (a tavalyi, 2022-es eredmények kiértékelése még zajlik) elemzésből az is világos, hogy csúnyán nyílik az olló: szövegértés esetében az életben való boldoguláshoz szükséges minimális képességszintű csoportba (a másodiktól felfelé) stabilan közel 20%, 2018-ban már 25% nem tartozik – azaz minden 4. gyerek arra van predesztinálva, hogy funkcionális analfabéta maradjon^{7,8}.

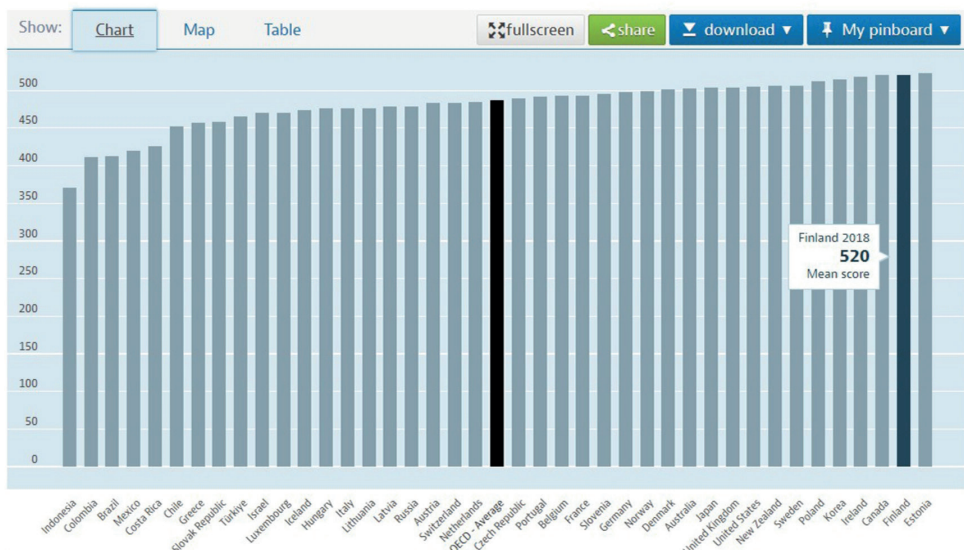
A 2. és 3. ábra a finn eredményeket mutatja. A finnek nagy visszaesésnek érzik az első helyről való visszatorzulásukat. Az érezhető javulásért programot indítottak, a Finn Nemzeti Oktatási Hivatal az Írástudási Mozgalmat. Ennek koordinálásával elkészült a 2030-ig tervező nemzeti kulturális stratégia⁹ is, aminek a végrehajtási szakaszában „olvasóiskola”, „olvasóközsegek”, koragyerekkori olvasásra nevelő programok futnak, melyekben a különböző hálózatok (pl. iskolák, könyvtárak, védőnők) olvasást és írástudást támogató együttműködése hangsúlyos.

⁷ Oktatási Hivatal, „PISA2018: összefoglaló jelentés” (Oktatási Hivatal, 2018), https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/nemzetkozi_meresekek/pisa/PISA2018_v6.pdf. Hozzáférés: 2023. 01. 19.

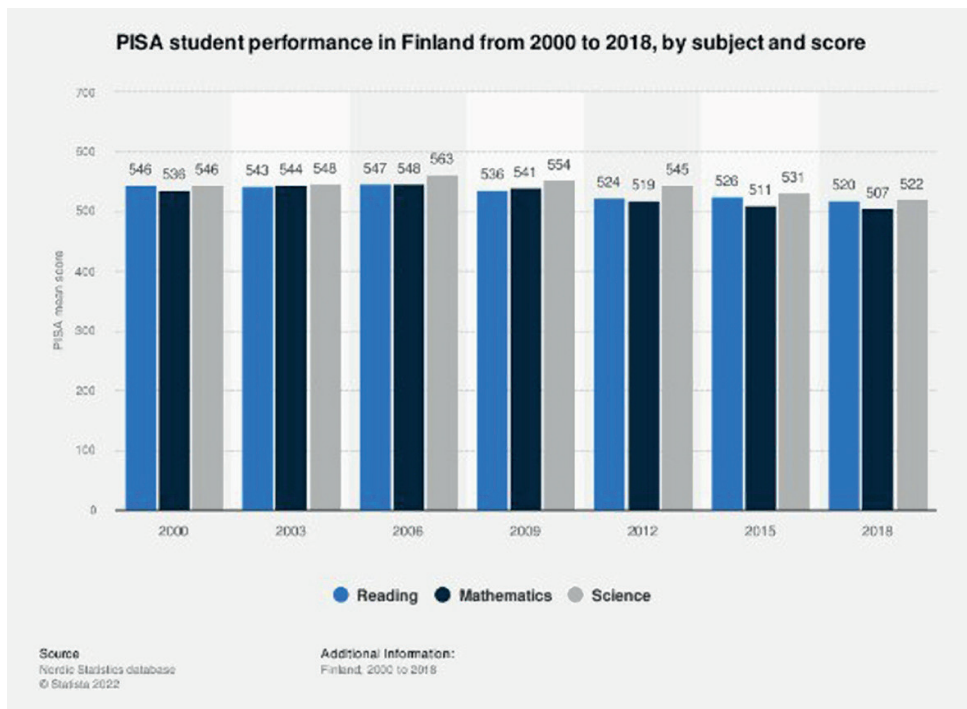
⁸ BALÁZS Zsuzsanna, „Friss PISA-eredmények: a magyar iskolarendszer teljesítménye stagnál, a diákok szegregációja viszont egyre nő”, 2019, <https://qubit.hu/2019/12/03/friss-pisa-eredmenyek-a-magyar-iskolarendszer-teljesitmenye-stagnal-a-diakok-szegregacioja-viszont-egyre-no>. Hozzáférés: 2023. 02. 17.

⁹ https://www.kulttuuriakaille.fi/news_2022-the-literacy-strategy-2030. Hozzáférés: 2023. 08. 10.

Reading performance (PISA) Total, Mean score, 2018 or latest available Source: PISA: Programme for International Student Assessment

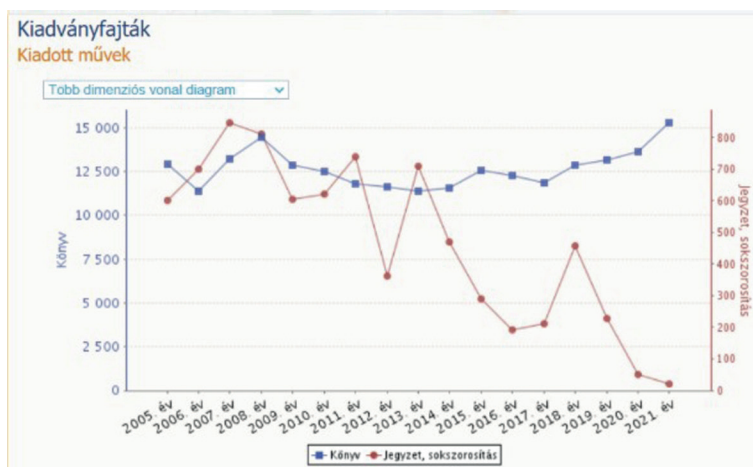
2. ábra. PISA szövegértés eredmények, 2018
Forrás: Statista

3. ábra. Finnországi PISA eredmények, 2000–2018
Forrás: OECD

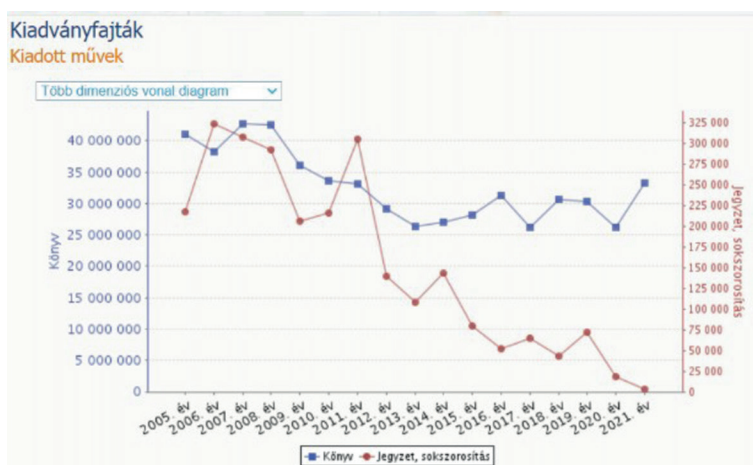
A könyvkiadás számai jelenleg

A rendszerváltás után a hazai könyvkiadás és könyvterjesztés fejlődése nem nevezhető egyenletesnek. A nagyfokú állami támogatás kiesése, a gazdasági válságok és a vágató (két számjegyű) inflációs környezet, a kiadók anyavállalatok alá kerülése – mind olyan okok, amelyek többször meg tudták roppantani ezt a területet. A kétezres évektől érezhető tendencia a címek, és különösen a jegyzetpéldányszámok hullámlása, visszaesése. Mind a KSH (4–5. ábra), mind a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesületének adatai ezt láthatóvá is teszik.

4. ábra Magyarországon kiadott könyvek (címek), 2005–2021

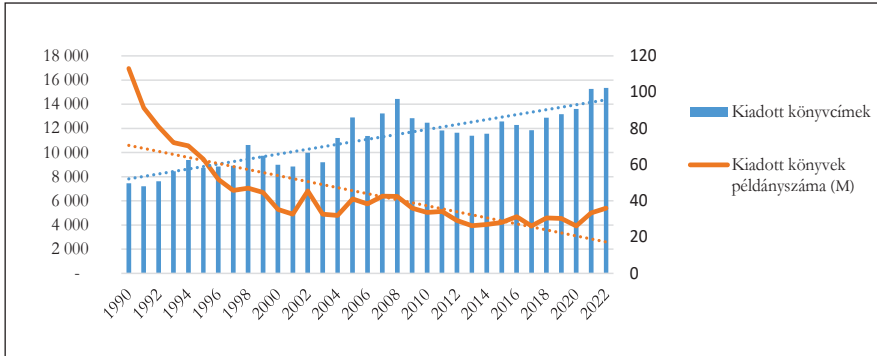
Forrás: KSH

5. ábra. Magyarországon kiadott könyvek (példányszám), 2005–2021

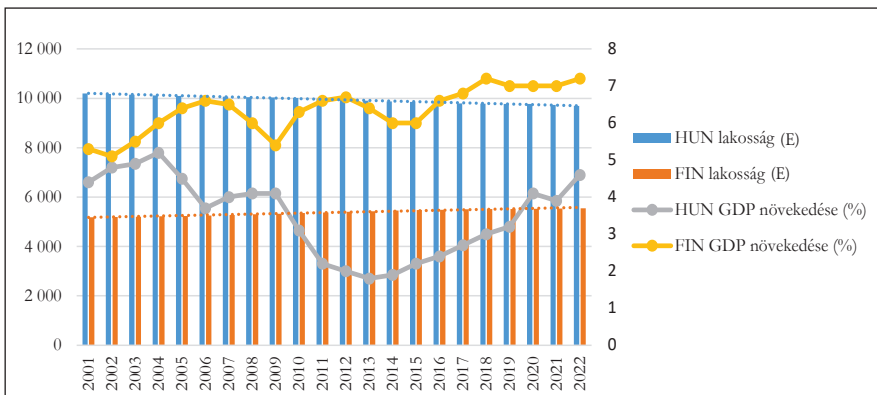
Forrás: KSH

A 6. ábrán azt is láthatjuk, hogy a hazai könyvkiadásban a címek számában tapasztalható visszaesés után 2019-re emelkedett a 2008-ast meghaladó szintre; ám a példányszámoknál nem láthatjuk az ezzel arányos változást, az emelkedés ellenére sem. Egyelőre nem egyértelmű, hogy ezek a számok trendet, vagy csak a Covid utáni korrigáló hatást mutatják. (A 2. éve vágató infláció hatását még nem tartalmazhatja a diagram.)¹⁰

6. ábra. A hazai könyvkiadás számai, 1990–2021
Forrás: a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Kitekintésként a finn adatokkal vetem össze az éves címszámokat. Az olvasás motivációjára pozitív hatása van a forrásokkal való ellátottság, amire a demográfia és a gazdaság helyzete hat. A 7. ábrán látható, hogy a folyamatosan fogyó lakosságú (2001–2022¹¹ között 5% népességsökkenés) Magyarország mélyebbről, hosszabb ideig lábalt ki az 2008-as gazdasági válságból; valamint azt is, hogy Finnország lakossága folyamatosan nő (2001–2022 között 7% emelkedés).

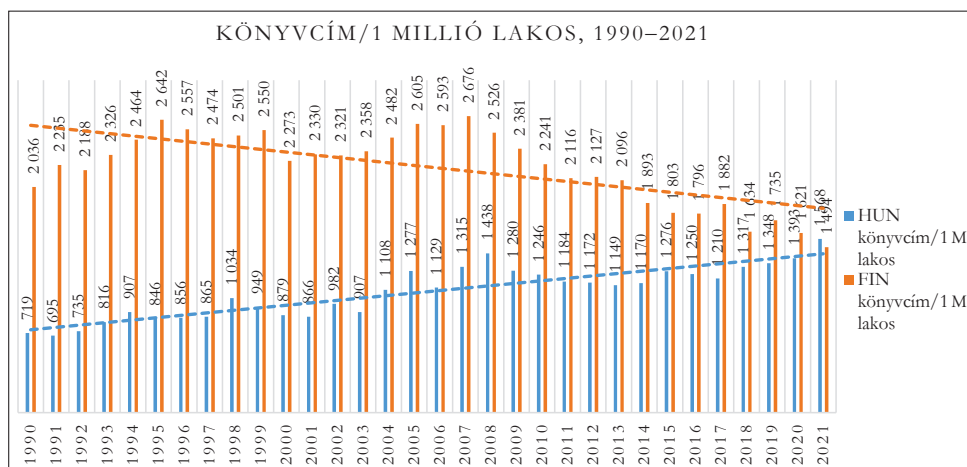

7. ábra. Magyarország és Finnország lakossága és GDP növekedése, 2001–2022
Forrás: a Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

¹⁰ A tanulmány írása idején (2023. július–augusztus) még nem áll rendelkezésre 2022-es adat sem.

¹¹ Egységes módszertannal számított GDP adatokat 2001-től találhatunk a Eurostatban.

A nemzetközi statisztikákból (UNESCO statisztikai évkönyvek) 1996 óta eltűnt az országonként lakosságarányos könyvkiadás-mutató időszora, így a magyar és finn statisztikai adatokból¹² képeztem arányokat. Közelítve a papír könyvkiadás számainak összevetéséhez: elsöre örömteli, hogy nálunk fokozatosan nő (trendvonalak) a kiadott címek száma, ám csak ezt nézve hibásan lenne pozitív a mérleg. 2021-ben a két ország lakosságarányához (9,7:5,5) az 1 millió lakosra 1,05:1 (1568:1494) arány nem ad öröme okot. Különösen akkor, ha megnézzük hozzá a 2020-as számokat: lakosság 9,8:5,5; címmutató: 0,86:1 (1393:1621)¹³ – azaz a Magyarország lakosságának 56%-ával bíró Finnországban a magyar címszámhoz képest 16%-kal több cím jelent meg (8. ábra).

8. ábra. 1 millió lakosra jutó könyvcímek száma, 1990–2021
 Forrás: a Eurostat, a Kansalliskirjasto (National Library of Finland)
 és a KSH adatai alapján saját szerkesztés

Olvadási szokások

A magyarországi olvasási szokásokról az 1960-as évektől idősoros adatok alapján kapunk képet. A szabadidő növekedésével egy időben csökken az olvasásra fordított idő; valamint a rendszeresen olvasók számának visszaesése a kiadott példányszámok csökkenésével összecseng.¹⁴ A 2017-es felmérés egyik nem derűs ténye, hogy a könyv-

¹² A magyar népességstatisztika az adott év január 1-i, a finn az adott év december 31-i adattal dolgozik.

¹³ A könyvkiadási számokat idehaza a KSH, Finnországban a National Library of Finland, azaz a nemzeti könyvtár szolgáltatja. Mindkét intézmény módszertana szerint a címek számába nem tüntetik fel az e-könyveket. 2022-es adat még nincs.

¹⁴ BÁRDOSI MÓNika és NEMES Erzsébet, „Könyvtárak és olvasási, könyvtárhasználati szokások 50 év távlatában, a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján”, *Könyvtári Figyelő* 2. sz. (2007), <http://ki2.oszk.hu/kf/2007/07/konyvtarak-es-olvasasi-konyvtarhasznalati-szokasok-50-ev-tavlataban-a-kozponti-statisztikai-hivatal-adatai-alapjan/>. Hozzáférés: 2023. 03. 15.

vet egyáltalán nem olvasók aránya nő a középiskolás korosztályban, még a gimnazisták között is közel 22%-kal (többnyire közülük kerültek ki a mai egyetemisták/friss diplomások).¹⁵

Az olvasás ilyen mértékű visszaszorulása nem globális jelenség, pl. a finnknél az olvasás változatlanul népszerű, amit mind az egy főre jutó könyvtári kölcsönzések száma, mind a megvásárolt könyveké mutat^{16,17}.

Mindeközben a hazai egyetemista korosztályt érintő olvasás-szociológiai felmérések megmutatják, hogy közöttük igen sok a rendszeresen olvasó^{18,19}. Ám ha emellé odateszszük, hogy a diplomások aránya meglehetősen alacsony a 25–34 évesek között a magyar társadalomban: az Európai Unió elvart (2020-ra 40%, 2030-ra 45%) és meglévő (41,2%) számokat csak Budapesten érjük el (és haladjuk meg);²⁰ akkor kijelenthető, hogy az egyetemi évek alatti olvasási környezet kiemelkedően fontos az értelmiség képzésében. Kissé leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy az egyetemek az az utolsó jól körülhatárolható stáció, ahol a fiatalok a (szak)könyvkultúrától átszótt környezetben töltenek el éveket – és ebben a környezetben fontos építőelem a minőségi alapelvekkel, az ellenőrzött publikálási folyamatokat nyújtó, fenntartóan és megmaradóan működő, stabil helyi egyetemi kiadó.

Egyetemi kitekintés

A funkcionális analfabetizmus tömegjelenséggé válása (miközben a felgyorsult világban való tájékozódás komplexen igényel bonyolultabb, műszaki-technikai tudást is, szövegértést is, és megfelelő logikát is) új kihívás elé állítja a társadalmakat. Az iskola-rendszerben leszakadók nemcsak a tanulmányi átlagokban és képzettségben maradnak hátra – hanem a megélhetésük is bizonytalanná és kiszámíthatatlanná válik az ipar 4.0 sebes előrehaladásával.

A dolgozat írása idején három finn egyetemi példát néztem meg: a *University of Jyväskylä* (JYU), a *University of Helsinki* (Helsinki University Press – HUP) és a *University of Turku* (UTU) kiadási gyakorlatát. Mindhárom egyetem a Debreceni Egyetemhez képest (UD: 651–700) igazán szép QS ranking helyezéssel rendelkezik (*1. táblázat*).

¹⁵ TÓTH Máté, „A magyar lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2017-ben”, *Könyvtári Figyelő* 1. sz. (2018): 45–60.

¹⁶ Giulia TRENTACOSTI, „Publishing in Finland: Its Challenges and Opportunities”. 2017, <https://2seas-agency.com/publishing-in-finland/>. Hozzáférés: 2023. 07. 31.

¹⁷ „Book market in Finland” (Statista, 2020), <https://www.statista.com/study/39855/book-market-in-finland-statista-dossier/>. Hozzáférés: 2022. 12. 20.

¹⁸ PÉTERFI Rita, *A Harry Potter-nemzedék és a könyvek* (Budapest: Hatágú Síp Alapítvány, 2010).

¹⁹ KOLBACH Bettina, „Egyetemisták olvasási és könyvtárhasználati szokásai a Pécsi Tudományegyetemen”. *Könyv, könyvtár, könyvtáros* 3. sz. (2018), https://epa.oszk.hu/01300/01367/00300/pdf/EPA01367_3K_2018_03_032-048.pdf. Hozzáférés: 2023. 04. 01.

²⁰ Eurostat, „Two-fifths of EU population with tertiary education”. 2022, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20221114-1>. Hozzáférés: 2023. 01. 06.

1. táblázat. Néhány finn egyetem és a DE ranking helyei

Egyetem	QS World University Rankings	The World University Rankings
JYU	358.	401–500.
UH	104.	110.
UTU	295.	351–400.
UD	651–700.	1001–1200.

Forrás: saját szerkesztés a ranking oldalak alapján

A Plan S és az egyetemi stratégia miatt az Open Science, azon belül az open access publikálás kiemelten fontosak a kutatástámogatás során. A Finn Tudományos Akadémia kiemelt stratégiai célja tette az Open Science támogatását 2014-től, amihez publikáció-alapú támogatási rendszert vezettek be.

Finnországban a középiskolai tesztek, a nyelvvizsgák, az érettségi elektronikus; az egyetemeken elektronikus tananyagokból, oktató szoftverek használatával és az előfizetett adatbázisokból, valamint a könyvtári állományból tanulnak a hallgatók. (Megjegyzendő, hogy a finn egyetemi hallgatóknak a közoktatás során megfelelő szintű idegen nyelvi kompetencia elsajátítása miatt nem jelent kihívást az angol nyelvű szakirodalom megértése.) Emellett a tudományos publikálás során elvárt az anyanyelvi megjelenés.

1. A Jyväskylä University Library (Jyväskylän Yliopisto Kirjasto) és a University Museum koalíciójából született *Open Science Centre (OSC)* küldetése szerint minden fázisban támogatja a kutatási projekteket, információkeresésre és a nyílt tudományos gyakorlatokra oktatja az egyetem polgárait. Összegyűjti és megőrzi az egyetem kutatási anyagait, publikációit, és biztosítja azok nyílt elérhetőségét. A 2018-as nagy átalakulás után születtek meg a jelenlegi, célzottan a kutatást segítő szolgáltatások. Az *OSC publikációs szolgáltatást* is nyújt, melyen belül 3 sorozat kiadását menedzselik: egy a doktori disszertációké, egy a riportké, egy a lektorált monográfiáké.

Az első kettő már teljes gőzzel „üzemel”: az egyetemi doktori értekezések és a riport-sorozatok (évi átlag 150 új címmel). Már összeállították a monográfiák szerkesztőbizottságát, jelenleg az alapelveket rakják le, jövő évi indítás várható. A könyvsorozatok kéziratát a kötelező egyetemi sablon használatával küldik a szerzők. Nyílt hozzáféréssel, egységes sorozati borítóval, 5–5 PoD tiszteletpéldánnyal jelennek meg (amit az egyetemi nyomda gyárt). Mindennek a költsége a könyvtár, közvetlenül az egyetemről kapott, költségvetésének a részét képezi. Cél az egyetemi kutatók munkáinak disszeminációja és idézettségének növelése, minél magasabb minőségben láthatóvá téve.

2. A *Turku University Library* (Turun Yliopisto Kirjasto) egyetemi publikálás támogatással segíti az egyetemi polgárokat: a FinELib által kötött read and publish szerződések nyújtotta APC támogatások felé terelve a szerzőket (az egyetemi affiliációval megjelenő publikációk 78%-a OA). Az egyetemen szervezett és kontrollált könyvki-

adás nincs, a karok vagy intézetek a szakkönyvkiadásukat egyetemen kívüli kiadókkal bonyolítják.

3. A *Helsinki University Press (HUP)* 2020 óta működik az egyetem önálló egységként, víziójuk szerint magas színvonalú monográfiák, multidiszciplináris sorozatok és folyóiratok nemzetközileg elismert, nyílt hozzáférésű kiadója kívánnak lenni. Saját, egyetemi tagokat is tartalmazó szerkesztőbizottságuk dönt a beküldött kéziratok elfogadásáról, amiket a lektorálástól az előállításig menedzsel. Saját költségvetésből évente 5–6 címük jelenik meg, mostanra 6 élő tudományos folyóiratuk van.

Láthattuk, hogy a hazai PISA eredmények nagyarányú veszteséget jeleznek előre. Ha emellé azt is odatesszük, hogy a hazai felsőoktatásban osztatlan képzés esetén 50%, alapképzésben 40% a lemorzsolódás – akkor érezhetően sok embert (ha úgy tetszik, emberi erőforrást, a lean szerint: értéket) veszítünk a (magasabban) kvalifikált munkaerőpiacról. Az irodalom^{21,22,23} egyértelmű következtetése, hogy szoros mentoráló programmal, a kurzusok korszerű tematikájával és módszertanával mind az önkéntes, mind a kényszerű lemorzsolódás száma csökkenthető (lenne).

A modellváltás során egyetemi vállalás is a lemorzsolódás csökkentése. Megítélésem szerint a hallgatói elkötelezettséget, a módszertani sokszínűséget, az adott kurzushoz minőségi, épp megfelelő és megfizethető szakirodalmat a „házon belüli”, hallgatóbarát egyetemi jegyzetellátás hatékonyan tudja támogatni.

A (tan)könyvkiadás változása a rendszerváltás után

Az erősen közvetlenül, államilag irányított tankönyvkiadás az 1980-as években már szabadabb és differenciáltabb működésre váltott, megszűnt az állam tankönyvkiadási és terjesztési monopóliuma, hogy aztán 1992-től a kínálat bővülése és választhatósága mellett az árak is elszabaduljanak a szabadárássá tett tankönyvekkel. Ekkorra a korábbi, kiadóknak nyújtott állami dotációt felváltotta az iskoláknak juttatott fejkvóta; 1998-ra 168 kiadó könyveiből választhattak az iskolák.²⁴

²¹ Andreas BEHR et al., „Dropping out of university: a literature review”, *Review of Education* (2020), <https://doi.org/10.1002/rev3.3202>. Hozzáférés: 2022. 12. 28.

²² MISKOLCZI Péter és BÁRSONY Fanni és KIRÁLY Gábor, „Hallgatói lemorzsolódás a felsőoktatásban: elméleti, magyarázati utak és kutatási eredmények összefoglalása”, *Iskolakultúra* 3–4. sz. (2018), <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/22790>. Hozzáférés 2022. 12. 28.

²³ TAKÁCS Rita, „Oktatási reform hatékonyságának vizsgálata”, *Pszichológiai Szemle* 2. sz. (2022): 209–229, <https://doi.org/10.1556/0016.2022.00014>. Hozzáférés: 2022. 12. 28.

²⁴ SZÓRÓ Ilona, „A tankönyvkiadás és terjesztés átalakulása a rendszerváltás éveiben”, In *Vzdelávanie, vjškum a metodológia* (2013): 272–280, <http://www.societyresearch.net/pedagogia2013januar/index.html>. Hozzáférés: 2023. 08. 02.

Az egyetemi jegyzetkiadás hazánkban

Az egyetemek (a kolostorok mellett) a középkorban is a könyvkultúra és a könyvkereskedelem központjai voltak – ám Magyarországon a könyvkereskedelem inkább külföldi egyetemekhez kapcsolódott, valamint a királyi könyvtár igényei pezsdítették a könyvkereskedelmet. A magyarországi könyvkiadás, -nyomtatás és -kereskedelem első (rövid) időszaka az 1480–1526 közötti évtizedekre esett.²⁵ Az egyetemeken folyó oktatás irodalommal való hazai ellátásában kulcsszerepet játszott az 1577-től (1927-ig) folyamatosan működő nagyszombati, későbbi Királyi Magyar Egyetemi Nyomda; ahol a végleges költözéséig, azaz 200 év alatt 721 tankönyvet adtak és nyomtattak ki. Nagy lépés volt a Nagyszombati Egyetemhez kapcsolása (hivatalosan 1648-tól), ami azt is eredményezte, hogy 1777-ben az egyetemmel együtt Budára költöztették. A nyomda 1777-ig, azaz (kicsi megszakításokkal) 400 éven át elsődleges egyetemi nyomdaként működött.²⁶ Ezzel a munkássággal a hazai tudományos könyvkiadás bölcsője és terjesztője volt, a kiadványok jelentős része (a korszaknak megfelelően) latin nyelven jelent meg; ezek mellett magyar, szlovák, német és horvát nyelvű hitéleti munkák is.²⁷

A könyvkiadás és -kereskedelem államosítása után (1952) a szakkönyvkiadást szakosított könyvkiadók (pl. Műszaki Könyvkiadó, Medicina, Akadémiai Kiadó) uralták. A tankönyvellátás, valamint a (klasszikus értelemben vett) jegyzetek kiadása a Nemzeti Tankönyvkiadó Vállalat felségterülete lett.²⁸ Az egyetemek nagyobb számban a rendszerváltás után indíthatták el saját könyvkiadóikat – épp akkor (gazdasági és jogi folyamatok miatt), amikor összeomlottak a több évtized alatt kiépült és működő kiadók/nyomdák, a könyvesbolti hálózatok, valamint eltűnt az addig jelentős állami támogatás is a könyvkiadás forrásai közül. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium ebben a helyzetben, az 1992/93-as tanévtől, a felsőoktatási tanintézmények feladatává tette a tankönyv- és jegyzetellátást.²⁹ Ezt követően alapították meg a Miskolci Egyetemi Kiadót (1992), a Kossuth Egyetemi Kiadót (1995), a Líceum Kiadót (1996) stb. Ezek egy része, idővel az adott egyetem könyvtárához került; miközben a függetlenné vált, piacra optimalizált működésűek (jó esetben) nagyobb zökkenőkkel éltek túl a felsőoktatás átalakulásait.

Az Oktatási Minisztérium háttérintézményeként 1996 októberében életre hívott *Felsőoktatási Pályázatok Irodája* (PFI) éveken át jelentős támogatást nyújtott (a „Felső-

²⁵ KÓKAY György, *A könyvkereskedelem Magyarországon* (Budapest: Balassi, 1997), https://mek.oszk.hu/mobil/konyvoldal.phtml?id=3233#_home. Hozzáférés: 2023. 01. 12.

²⁶ IVÁNYI Béla és GÁRDONYI Albert, *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1927).

²⁷ ECSEDY V. Judit, *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában : 1473–1800* (Budapest: Balassi Kiadó, 1999), 180.

²⁸ KÄFER István, *Az egyetemi nyomda négy száz éve [1577–1977]*, (Budapest: Magyar Helikon, 1977).

²⁹ Művelődési és Közoktatási Minisztérium, „Művelődési és Közoktatási Minisztérium 54441(92)XIII. sz. leirata”, 1992.

oktatási Tankönyvtámogatási Pályázat” keretén belül) ennek a szektornak. Tudományági szakbizottságok javaslatai alapján, kuratóriumi döntéssel, az adott könyv költségvetésére, később a kifejlesztésére és/vagy könyvtári példányai gyártására biztosítottak forrást. 1997–2001 között ez összesen több mint 1500 cím 1797,83 M Ft értékű támogatását jelentette.³⁰

Mostanra láthatóvá vált, hogy az egyetemi kiadók szerepe messze nem pusztán a könyvkiadás. Működésükkel támogatják az egyetemi kutatási és publikációs szisztémát: tudomány módszertani hátteret adnak nemzetközi azonosítószámok kérésével, a nyílt hozzáférés, publikálási irányok ismertetésével és ellenőrzött, kiadói előkészítéssel kiegészített publikálási folyamattal^{31,32,33}. Mivel az 1990-es években az ofset nyomdagépek mellett megjelenő digitálisak lehetővé és költségkímélővé tették az alacsonyabb (több ezerről pár százra) példányszámú gyártást, jellemző irány lett (a gyártási számok szinte folyamatos csökkenése mellett), hogy az igény szerinti nyomtatással hosszabb ideig elérhetőek a már megjelent kiadványok.³⁴ A könyvkiadási technológia, a vásárlói szokások változása és az online-ná váló életünk stratégiai váltást követel meg a kiadóktól, legyenek azok akár tudományos kiadók.

Napjainkban egyértelműen válságban van a magyar könyvkiadás, azon belül más jellegűben az egyetemi könyvkiadók. Ez utóbbiaknak a multicsoportok szakkönyvkiadóival, aggregátor és akár predátor kiadókkal szemben kell talpon maradni úgy, hogy az ügyfelek (szerzők és vásárlók), valamint a fenntartók a piaci kiadók szolgáltatásait és tevékeny hozzájárulást várnak el az egyetemi ranking-listákon való emelkedéshez; miközben (különösen, ha kisebb nemzeti nyelvű, kevés szakterület könyveit gondozzák) kevés példányszám gyártásával, és emiatt nagyon szűk költségvetésből gazdálkodva tudnak működni.

³⁰ „Felsőoktatási tankönyvtámogatási pályázat, 1997–2001”, In *Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási pályázatait : statisztikai összefoglaló a Felsőoktatási Pályázatok Irodája tevékenységéről, 1997–2001* (Budapest: Felsőoktatási Pályázatok Irodája, 2002), 85–92.

³¹ Brigitta HELLMARK LINDGREN, „Sustainable Open Access Publishing: Preconditions, Dialog, and Continuous Adaptation : the Stockholm University Press Case”, *The Journal of Electronic Publishing* 2. sz. (2017), <https://doi.org/10.3998/3336451.0020.204>. Hozzáférés: 2021. 10. 29.

³² KILIÁN Zsolt és MARGIT István, „Open Access kiadás könyvtári támogatása egyetemi környezetben”, *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* 7. sz. (2021), <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/13063>. Hozzáférés: 2022. 11. 20.

³³ PERGÉNÉ SZABÓ Enikő és BÁTFAI Mária Erika, „A tudományos publikálás támogatása a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban”. In *Valós térben – Az online térért: Networkshop 31: országos konferencia. 2022. április 20–22.* (Budapest, 2022), 241–249. <http://ocs.mtak.hu/index.php/nws/2022/paper/view/113?fbclid=IwAR13o0QcSX955f-eoShVbSqs-0bbxrFQpDdW9mHw0PyV7fWeGvjIOi1ymbU>. Hozzáférés: 2023. 01. 04.

³⁴ Ann HAUGLAND, „Opening the gates: Print on-demand publishing as cultural production”, *Publishing Research Quarterly* 3. sz. (2006), <https://doi.org/10.1007/s12109-006-0019-z>. Hozzáférés: 2023. 02. 26.

Egyetemi kiadóink ma

A Debreceni Egyetemi Kiadóban (DUPress) dolgozom 2014 óta, a kezdetektől kerestem a kapcsolatot a többi egyetemi kiadóval jó gyakorlatokért; az elmúlt években többször együtt is tudtunk dolgozni.

Arra szerettem volna választ, hogy ma (legyen ez most már 2023) a hazai egyetemi kiadók, kiadói műhelyek miként működnek. Most rajtuk keresztül kívánok helyzetképet adni erről a szektorról. Célom, hogy láthatóbbá váljunk.

Anyaggyűjtés

Cégkeresés esetén TEÁOR szám vagy név alapján nem tudunk olyan keresőkérdést alkotni, amivel pontos és teljes találati halmazt kapunk. Ugyanígy reménytelen „kívülről” behatárolni, mely egyetemeken milyen szintű publikációs tevékenység folyik, mennyi egyetemi kiadó működik hazánkban, az egyetemek honlapjain sem mindig találni meg precízen, folyik-e szervezett formában ilyen jellegű munka a falakon belül. A számbavétel hiánya miatt reprezentatív minta nem értelmezhető, ám úgy gondolom, hogy célzott interjúkkal pillanat- és közelkép adható.

2023 májusának végén megkerestem 9 intézményt, akikkel (egy kivételével, aminek a működése jelenleg nagyon bizonytalan) több körben (irányított kérdések, táblázatos adatbekérés és telefonos/online egyeztetés) raktuk össze az alapadatokat. Ennek végeredményeként 8+1 (2. táblázat) helyről begyűjtött adatok alapján olvashatjuk az alábbi következtetéseimet.

Működési forma

A működési forma és a tevékenységi körök legyezőszerű mintát adnak, amit erősen befolyásol az akadémiai szféra, az adott egyetem tulajdonságai és a (modellváltás óta fokozódott) teljesítménykényszer alatt lévő szerzők elvárásai, valamint a helyi kiadási gyakorlat történeti háttere.

Az egyetemi könyvtáron belüli szolgáltatási ponttól a független céges működésig széles a paletta. Az MTA KIK tavalyi kerekasztal-beszélgetésében³⁵ kiadóvállalatok vs. intézményi kiadás felosztást továbbvivő, az előfordulások alapján, a *kiadói műhely – szervezeten belüli egyetemi kiadó – gazdasági társaság* formai hármast állítottam fel.

³⁵ GOMBOSNÉ SZABÓ Sára, „A könyvtár szerepe és felelőssége a tudományos kiadásban” (Kerekasztal-beszélgetés a szakkönyvkiadásról, az egyetemi és szakkönyvtári könyvkiadásról, MTA Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2022. november 22.).

2. táblázat. Egyetemi kiadói műhelyek és kiadók, 2023

Kiadónév	Alapítás	Város	Irányítószám	Cím
Budapesti Corvinus Egyetemi Könyvtár	2018	Budapest	1093	Fővám tér 8. fszt. 99.
Budapesti Gazdasági Egyetem. Egyetemi Könyvtár	2001	Budapest	1055	Markó utca 29–31.
Debreceni Egyetemi Kiadó	1997	Debrecen	4032	Egyetem tér 1.
ELTE Eötvös Kiadó Kft.	2008	Budapest	1088	Múzeum körút 4/a
József Attila Tudományos és Egyetemi Kiadó és Nyomda	1992	Szeged	6722	Petőfi sgt. 32–34.
Líceum Egyetemi Kiadó	1996	Eger	3300	Eszterházy tér 1.
MATE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Igazgatóság. Kiadói Iroda	2021	Kaposvár	7400	Guba Sándor utca 40.
Miskolci Egyetemi Kiadó	1992	Miskolc	3515	Egyetemváros
Nemzeti Közszerkeleti Egyetem. Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda	1996	Budapest	1083	Ludovika tér 2.

Forrás: saját szerkesztés

Ezek szerint:

1) *Kiadói műhely*: elsősorban egyetemi könyvtáron belüli; jellemzően 1–2 FTE³⁶ munkaerővel, épp ezért a menedzsmentfeladatokat az adott hierarchia szerinti vezető(k) látja (látják) el. A szolgáltatásai különböző mélységűek és opcionálisak, részben állandók csak:

- az egyetemi polgárok számára módszertani támogatást nyújtanak a tudományos kiadású dokumentumok létrejöttében,
- az adott egyetemen központosítva menedzselik a nemzetközi azonosító számok kérését,
- alkalmanként, és nem fő szolgáltatásként, kiadói előkészítést (tipográfiai tanácsadás, tördelés, korrektúra) nyújtanak,
- az egyetemi kiadási tevékenység során létrejövő dokumentumok számbevétele és megőrzése (ami gyakran az egyetemről a könyvtárnak delegált feladat és helyi specialitás, pontosan mely terület/osztály végzi),
- az egyetem kiadási tevékenységgel kapcsolatos adatszolgáltatás (ami gyakran az egyetemről a könyvtárnak delegált feladat és helyi specialitás, pontosan mely terület/osztály végzi),

³⁶ Teljes munkaidő egyenérték (full-time equivalent): 1 teljes idő foglalkoztatás.

- fő célja az egyetemi gyakorlatok egyenszilárdságúra alakítása, közvetítése, ellenőrzése és a könyvszakmai, kiadói szempontok edukációja az intézményen belül.

Működését a könyvtár szervezeti és működési szabályzata, minőségmenedzsment-rendszere szabályozza. Teljesítménye és eredményei beolvadnak az egyetemi polgárok és/vagy a saját szervezetének a számaiba.

1. Budapesti Corvinus Egyetem. Egyetemi Könyvtár
2. Budapesti Gazdasági Egyetem Egyetemi Könyvtár
3. MATE Egyetemi Könyvtár és Levéltár Igazgatóság. Kiadói Iroda

2) *Szervezetén belüli egyetemi kiadó*: az adott egyetemen belüli szervezeti egység, a kiadó falain túli folyamatok az egyetem más egységeivel összefonódva működnek, belső szabályzatoknak, működési rendeknek és az egyetemre vonatkozó jogszabályoknak megfelelően. A kiadói műhelyek tevékenységei mellett a szolgáltatási palettája és a munkatársak munkakörei közelítik a piaci kiadókét, ám (többnyire) állandó költségvetés nélkül:

- professzionális kiadói előkészítés (borító- és könyvdesign, szerkesztés, korrektúra, tördelés),
- források adminisztrációja, pályázás (a pályázatírástól az elszámolásig),
- gyártás, ami a kiadó életciklusától és a megrendelt termék paramétereitől függően történhet saját, egyetemen belüli vagy külső nyomdában. Amennyiben a kiadónak van saját kötetes és nyomdai műhelye, akkor jellemzően az egyetemi oktatást és kutatást támogató kiadványokat, termékeket is gyártanak (névjegyeiktől az egyetemi oklevelekig),
- terjesztés: az egyetem elvárásaitól és a kiadó életciklusától függően a csak bizonyosnak/másik egyetemi egységnek, cégnek átadott készlettel a saját kiadói bolt, webáruház és bizományosi hálózatiig terjedhet,
- online disszemináció: az egyetemi repozitóriumba elhelyezéstől, a nyílt hozzáférésű szakkönyveken és jegyzeteken át a hazai és nemzetközi tudományos aggregátor adatbázisokban való megjelenésig terjedő megoldások,
- események szervezése, azokon megjelenés (pl. könyvbemutató, könyvfesztivál/vásár).

A szerzői jogok az adott egyetemnél maradnak. Reagál nemzetközi kiadói trendekre, az akadémiai szféra sajátosságai esetén proaktív.

Megjelenik a saját, ám egyetemi irányoknak alárendelt menedzsment, esetenként stratégia. Teljesítménye és mutatói az egyetemi számokban, belső és/vagy az egyetemi oldalakon közzétett beszámolóknak válnak részben láthatóvá.

1. Debreceni Egyetemi Kiadó
2. József Attila Tudományos és Egyetemi Kiadó és Nyomda
3. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadó
4. Miskolci Egyetemi Kiadó
5. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. Ludovika Egyetemi Kiadó Iroda

3) *Gazdasági társaság*: önálló, üzletszerű gazdasági tevékenységet végző, cégnévvel, adószámmal stb. rendelkező társaság, kiadóvállalat. Szolgáltatási palettája széles, gyorsan reagál (nemzetközi) kiadói trendekre. Az egyetemen belüli kiadókkal szemben független menedzsment, saját adminisztráció, vagyon jellemzik. A szerzői jogok a cég immateriális javaiba kerülnek. Hosszú távú fennmaradása bizonytalan a piaci körülmények között az anyaintézmény támogatása és/vagy jelentős pályázati források nélkül, nem mellesleg a nyelvi korlátok miatt.

Működését a *polgári törvénykönyv* és a *számviteli törvény* deklarálja. Gazdasági teljesítményét és mutatóit az Igazságügyi Minisztérium *Céginformációs és az Elektronikus Cégeljárásban Közreműködő Szolgálat* adatbázisában közzétett éves beszámoló és kiegészítő melléklet mutatja:

- ELTE Eötvös Kft.

A vizsgált kiadókból a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének két tagja, 56%-nak (5-nek) van elődintézménye és épp ennyi egyetemi könyvtáron belül van.

A már nevükben is egyetemi kiadók marketingértéket jelenthetnek egyetemen belül és kívül is; ideális esetben brandként is működnek.

A hazai egyetemi kiadók diverzitását mutatja, hogy ez a felosztás az adott szervezetet nem minden életciklusában, azon belül nem minden időpontban fedi – aminek az oka az igen jelentős és kiszámíthatóan kiszámíthatatlan mértékű felsőoktatási átalakulások: pl. a gyártás egyetemen belül másik egységbe (Ludovika) vagy kívülre (Miskolc) szervezése, a stratégiai átalakulás idejére a kiadói szolgáltatások szüneteltetése (JATEPress) vagy épp a viszonylag fiatal kiadási elképzelés megtorpanása (BCE). Összességében kimondható, hogy az egyetemi könyvkiadásra és az egyetemi kiadókra igen erősen, egymást felszorozva hatnak az egyetemeket, a könyvpiacot, az olvasást és a gazdaságot érintő makro- és mikro-környezeti események, trendek.

Tevékenységi körök

Az egyetemek publikálási folyamatának és az egyetem oktatási-kutatási munka támogatása során a kiadói tevékenységi körök két nagy csoportra oszthatók: a működési, azaz nem értékteremtő folyamatok és a szolgáltatások folyamatai.

A könyvtárosok és a tudományometriával munkakörön belül, rendszeresen foglalkozó szakemberek normalizáló igényei (nemzetközi azonosítószámok megléte, világos dokumentumtípusok, hosszú távú elérhetőség/megtalálhatóság, hivatkozási szoftverek által kezelhető metaadatok) egyre inkább beépülnek a kiadói folyamatokba.

A tudományos kiadás erősen forráshiányos a szerzőktől az országos szintig, ami a tartalmi minőségi problémákon át (megszületnek-e egyáltalán a művek, milyen színvonalon, milyen érettségi szinten) a kivitelezési minőséget is nagyon rontja. Ehhez társuló probléma, hogy a könyvkiadáshoz szükséges szaktudásra alig vannak, a munkaerőpiac

szempontjából telített képzések (pl. gépmester, műszaki szerkesztő, korrektor, könyvkötő), ill. az ezekre való jelentkezés igen alacsony, ami miatt minimális a professzionális munkatársi utánpótlás.

A tevékenységi köröket és a hozzájuk társítható munkaköröket (az előzetes átgondolást követően) többkörös egyeztetés során közös nevezőre hozással alakítottam ki, ill. csoportosítottam osztályokba:

- *kiadói előkészítés*
 - felelős szerkesztő
 - szöveggondozás (olvasószerkesztő, korrektor)
 - tördelő-szerkesztő
- *nyomdai gyártás*
 - nyomdász
 - könyvkötő
- *láthatóvá tétel*
 - könyvesbolti feladatok
 - nemzetközi azonosítószámok menedzselése
- *működés*
 - menedzsment
 - adminisztráció

Már ezek is tisztán mutatják, hogy az egyetemi kiadóknál erős a kiadói szolgáltatások mögötti munkák szóródása. Továbbá azt is, hogy a kisebb létszámú kiadói működésnél (a szolgáltatási spektrumból) leginkább az előkészítés, azaz a szakmailag minőségi könyvkiadás az, ami elsősorban fókuszban van (9. ábra). A kevésbé klasszikus (elválasztandó attól, mennyire jövedelmező; egyben a szerzők által is elvárt) kiadói folyamatokat, mint például a saját értékesítés (könyvesbolt, webáruház), vagy a más tevékenységi kört (nyomda) kiszervezik. Ezek egy része nem kerül messzire: egyetemen belüli vagy egyetemhez kötődő cég végzi, ahol az egyetem stratégiai céljai szintén megvalósulnak.

A visszaküldött adatok szélesítették a horizontot, ám még így sem mindig és mindenhol élesek és egyértelműek a határai az egyes munkaköröknek, munkafeladatoknak. Ennek az oka sokszor az erőforráshiány, jelentsen ez szükséges létszám- vagy tudásdeficitet.

Az adminisztráció a felhasználási szerződések indítását (ehhez adatbekérés), megrendeléseket, számlázást, postázást, készletkezelést fedi.

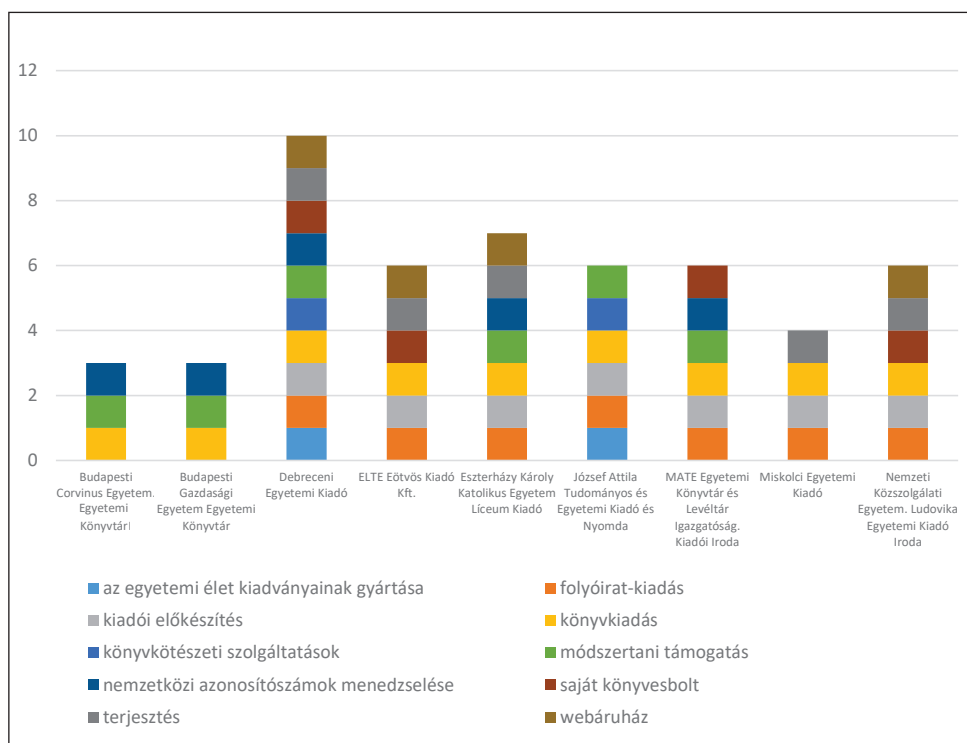
A felelős szerkesztők sorozatokat/folyóiratokat/szakterületeket fognak össze, munkájuk akár olvasószerkesztői munkát is jelenthet.

A menedzsment vezetői feladatokat takar (tervezés, ellenőrzés, HR, teljesítményértékelés stb.), amelynek sokszor része a kutatási módszertan publikáció oldali tanácsadástól a terjesztési modelleken át akár a nemzetközi aggregátorokkal való együttműködés és a stratégiai tervezés.

A szöveggondozás/kiadványmenedzsment egyike a hagyományos kiadói munkáknak – ám épp a humán utánpótlási nehézségek miatt gyakran ezeket külsős vagy távmunkában dolgozó kolléga végzi, ami a folyamatos kiadói működés oldaláról deficitet hoz.

A nemzetközi azonosítószámok menedzselése ott szerepel, ha az adott egyetem számaint (ISBN, ISSN) is dedikáltan kiadói munkatárs kezeli, nemcsak a kiadó által kiadottakat; egyben feladatuk a (papír és elektronikus) kötelepéldányok beszolgáltatása is.

A tevékenységi körök (és majd ezt látjuk a munkaköröknél is) nem mindig válnak el élesen: a felelős szerkesztők közül van, aki menedzseri munkát is végez, és még hosszan sorolhatjuk a ki- és átnyúlásokat.

9. ábra. Tevékenységi körök az egyetemi kiadóknál, 2023

Forrás: saját szerkesztés

Kiadási alapelvek és számok

Az egyetemi kiadásról jellemzően szabályzatok rendelkeznek,^{37,38,39} belső szakmai felügyeletüket egyetemi vezetői poszt betöltője és/vagy egyetemi testület látja el. A kapott válaszokból egyértelműen látható, hogy mindhárom formánál a fő szerzői bázist az egyetemi polgárság adja. Amennyiben az adott egyetemen folyó oktatást segíti az adott mű, vagy (kapacitás függvényében) külső megrendelésről van szó, akkor az ezen körön kívüli szerzők műveit is kiadják – a szabályzatok tartalmi, műfaji és a kiadó formai követelményeinek betartásával.

Az egyetemi polgárság publikációs számai elsősorban a személyes publikációs listákban, oktatói teljesítményértékelésben, szervezeti és folyóirat-szerkesztőségi adatokban, ill. hatásuk az egyetemi rankingekben jelennek meg. Különösen az első két forma (kiadói műhely és szervezeten belüli kiadó) látható eredménye olvad fel a fentiekben – ám épp ez is adja az egyetemek számára az előnyüket.

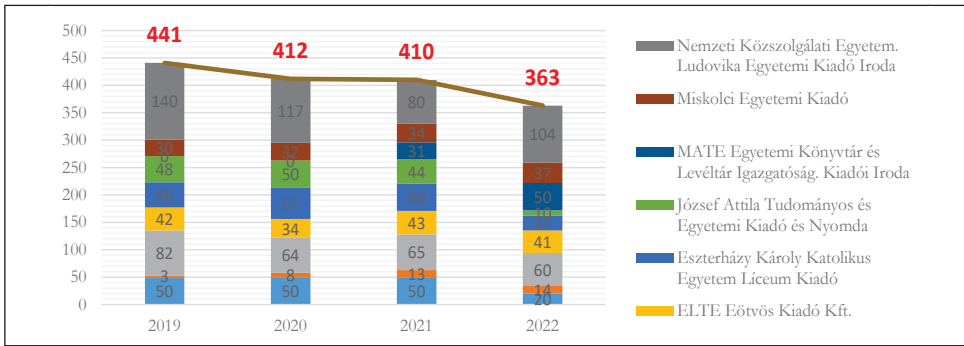
A példányszámok nem megfoghatók, főképp, ahol a PoD-gyártás elérhető; ill. publikációs értéke az új kiadásnak van. Mindezek miatt csak az új kiadású címek számát gyűjtöttem össze az elmúlt 4 évet nézve: azért 2019-től, hogy lássunk egy „normál” évi számot, megelőzve a két tanévet is érintő online oktatást. Összesítve csökkenő számot látunk (10. ábra). Érdekes ehhez figyelembe venni, hogy a kiadók dinamikusan követik az anyaintézményük⁴⁰ és a felsőoktatás (át)alakulását, ill. a pályázatokkal és a szerzők egyéb leterheltségével az adott kiadóval való vevőelégedettséggel erősebben összefüggő számról beszélünk. Nem hanyagolható el az sem, hogy a két pandémiás év (2020, 2021) alatt az oktatáshoz nagy mennyiségű elektronikus segédanyagot készítettek az oktatók.

³⁷ „1/2023. sz. Elnöki Testületi rendelkezés a tudományos és szakmai kiadói tevékenység rendjéről” (Budapesti Corvinus Egyetem, 2023), https://www.uni-corvinus.hu/contents/uploads/2023/01/1_2023_ET_rendelkezes_a_tudomanyos_es_szakmai_kiadoi_tevékenyseg_rendjerol.953.pdf. Hozzáférés: 2023. 08. 23.

³⁸ „MATE Publikációs és kiadási szabályzata” (MATE, 2022), https://lib.uni-mate.hu/documents/20123/67650/Publik%C3%A1ci%C3%B3s+%C3%A9s+Kiad%C3%A1si+Szab%C3%A1lyzat+22.03.17._M%C3%B3d.22.12.08..pdf/d67c40f2-49e9-cae1-69ea-ba017cc42872?t=1679402671572. Hozzáférés: 2023. 08. 23.

³⁹ „Debreceni Egyetem Kiadói Szabályzat” (Debreceni Egyetem, 2015), <https://mad-hatter.it.unideb.hu/portal/displayDocument/Dokumentumt%C3%A1r/Szab%C3%A1lyzatok/III.%20Egy%C3%A9b%20szab%C3%A1lyzatok/A%20Debreceni%20Egyetemi%20Kiad%C3%B3%20m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si%20szab%C3%A1lyzata/A%20Debreceni%20Egyetemi%20Kiad%C3%B3%20m%C5%B1k%C3%B6d%C3%A9si%20szab%C3%A1lyzata%20150101.pdf>. Hozzáférés: 2023. 08. 23.

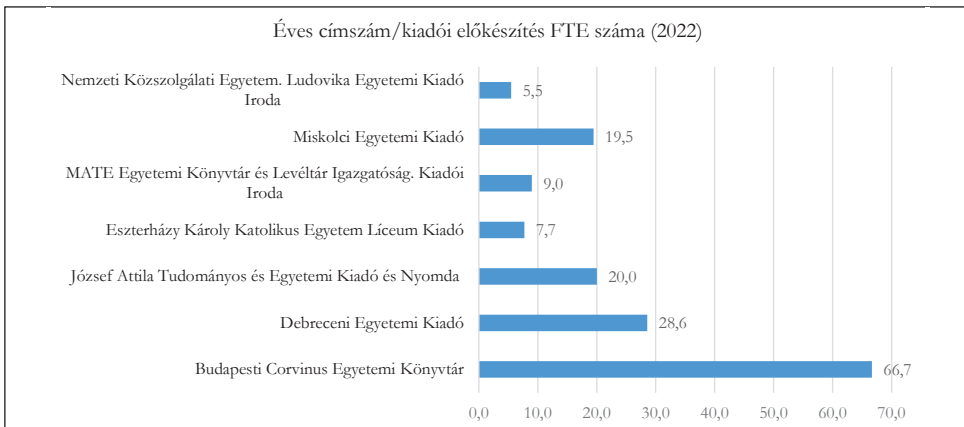
⁴⁰ Ilyen változás pl. a JATEPress esetében 2021-től a kiadási szolgáltatás felfüggesztése, ill. a MATE létrejötte és indulása szintén 2021-től.

10. ábra. Új címek száma az egyetemi kiadóknak, 2019–2022

Forrás: saját szerkesztés

Egy egyetemi szerző feladata az unikális és tudományosan megalapozott tartalom megalkotásával végződik; a kiadóé többnyire a lezárt kéziratnál kezdődik. Izgalmas mutatószámmá alakítani, hol milyen áteresztő képessége van a kiadói előkészítés szakaszának: azaz mennyi cím fut át egy előkészítő FTE kezei között. Ehhez megalkottam *a kiadói előkészítés mutatószámát* (11. ábra) az új kiadású címek számának és a kiadói előkészítés tevékenységcsoport munkakör FTE számának hányadosaként.⁴¹ Minél magasabb ez a szám, annál valószínűbb, hogy ennek a szakasznak/munkafolyamatnak nem minden lépése történik a kiadó felügyelete alatt. Ez jelentheti azt, hogy akár a szerző/annak egyetemi egysége finanszírozza ezt a területet, a szerző maga/intézetének munkatársa is részt vállal ebben a munkában.

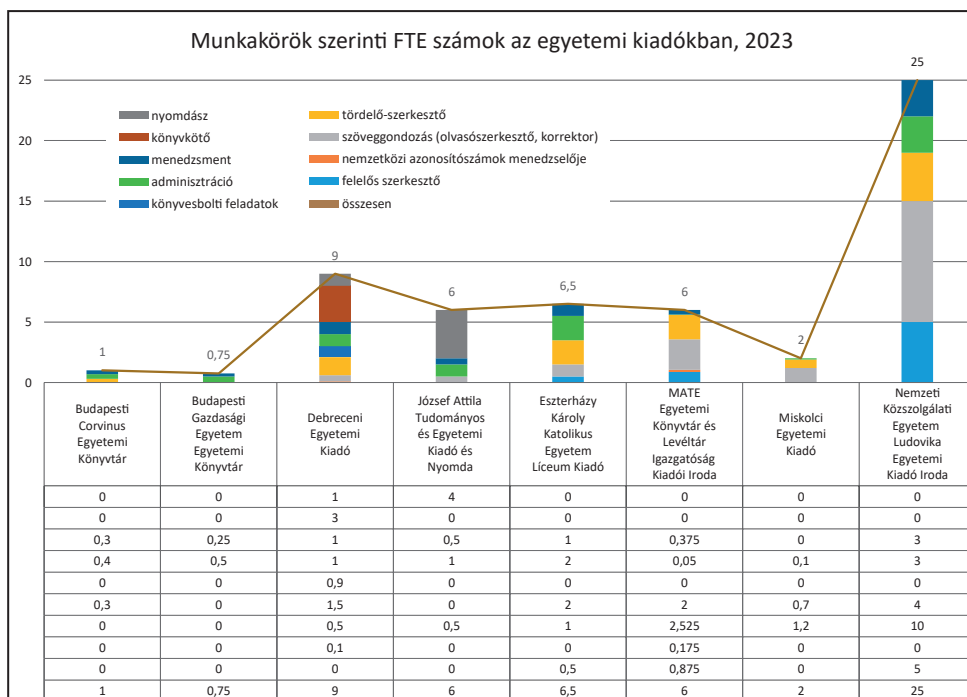
11. ábra. A kiadói előkészítés mutatószáma, 2022

Forrás: saját szerkesztés

⁴¹ Két kiadó számait nem találjuk a 11. ábrán: a BGE 0 FTE-t írt erre a területre, az ELTE Eötvös adatait még várom.

Létszámadatok

A kiadó formája, szolgáltatásai; az adott egyetemi polgárság mérete és a létszámadatok⁴² között nem fedezhető fel összefüggés, ahogy a 12. ábra is mutatja.⁴³

12. ábra. Kiadói létszámadatok

Forrás: saját szerkesztés

(A létszám a szolgáltatási paletta sokféleségével sem korrelál.)

⁴² A létszámban a heti 40 órás alkalmazásban lévő munkatársak számát láthatjuk; külsőként az alkalmi megbízások alapján bedolgozók létszáma szerepel. Egyetemi szervezet esetében a más egység munkatársainak (pl. a kancellárián dolgozó jogászok) munkája nem becsülhető meg korrekten. Mindezek nem precíz adatokat eredményeznek, ám nagy vonalakban összehasonlíthatóvá teszik az egyes kiadók számait, ill. a tevékenységek munkaerő-szükségletét. Megmutatják azt is, hogy melyik területen kifejlesztett a humánerőforrás-gazdálkodás; ami idővel mindenképp a minőség rovására történik és a munkatársak kiegészéséhez vezet.

⁴³ Itt jól hasznosítható mutatószámok kidolgozásához túl sok új adatot kellett volna bekérnem (pl. az adminisztrációhoz éves megrendelésszámok, felhasználási szerződések száma, postázás, számlák), ami csak erősebben polarizálta volna az eltéréseket.

A Debreceni Egyetem Kiadó

A Debreceni Egyetem Kiadó a *Kossuth Egyetemi Kiadó* jogutódja, idén 28 éve támogatja az Egyetem tudományos és oktatási munkáját. A 3. táblázatban a főbb állomásokat láthatjuk:

3. táblázat. A DUPress vázlatos története

Dátum	Név, egység	Részlegek	Feladatok
1995. 01. 01.	Kossuth Egyetemi Kiadó	<i>kiadó</i>	BTK, TTK jegyzetigénye; szakkönyvek
			bizományos szerződések
			a Sziget felügyelete
2007. 01. 01.	DEENK – Kossuth Egyetemi Kiadó	<i>kiadó</i>	minden kar jegyzetigénye, szakkönyvek
2009. 01. 01.	Debreceni Egyetemi Kiadó – DUPress	<i>kiadó</i>	minden kar jegyzetigénye, szakkönyvek
		<i>nyomda</i>	gyártás
2014. 09. 11.	DUPress	<i>kiadó</i>	DUPress e-jegyzet-modell
2015. 01. 01.	DUPress	<i>kiadó</i>	minden kar jegyzetigénye, szakkönyvek, teljes adminisztráció, webáruház, bizományosok, szerződéskötések
		<i>könyvkötészet</i>	gyártás, könyvtári állományvédelem, egyetemi megrendelések
		<i>nyomda</i>	gyártás
		<i>kiadói átvételi pont</i>	kisnyomtatványok, valamint egyedi megrendelések (pl. egyetemi dolgozatok) pontja
		<i>DEENK BCK, MK, KCK</i>	belső értékesítés: DE ÁJK, DE MK, DE MÉK jegyzetek
2020. 02.	(új részleg, átvéve az átvételi pont szerepét)	<i>DUPress Jegyzet-sziget</i>	kiadói mintabolt és az egyedi nyomdai és könyvkötészeti megrendelések átvételi helye

Forrás: saját szerkesztés

A kiadó 1995. január 1-jétől működik, amit az 1992-es, *Az egyetemi jegyzetkiadás hazánkban* fejezetben már említett MVM leirat tett lehetővé. Feladata a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészettudományi és természettudományi karok hallgatóinak tankönyv- és jegyzetellátása volt. A Debreceni Egyetem (2000. január 1.) megalakulása után a Tudományegyetemi Karok szervezeti egységeként működött.

Működési modelljét 2006 végéig a következők jellemezték (összhangban a 2005. évi CXXIX. sz. felsőoktatási törvénnyel és az 175/2006 Kormányrendelettel):

- A felsőoktatási törvény tankönyv- és jegyzettámogatás normatív összegének felosztása, a kormányrendelet értelmében: 80% tankönyv- és jegyzetellátásra, 10% sporttevékenységre, 10% kulturális tevékenységre volt fordítható. Ezen belül a jegyzetellátás összegének legalább 70%-át félévenként egyösszegű juttatásként kellett megkapni a nappali alapképzésben, mesterképzésben, felsőfokú szakképzésben, ill. doktori képzésben részt vevő hallgatóknak; legfeljebb 30%-át a felsőoktatási intézménynek a tanulást segítő jegyzet-előállításra, elektronikus könyvekre és eszközökre kellett fordítani. A gyakorlatban az egyetem 2006-os költségvetésében jegyzetellátásra (szept. 1-jétől) a normatív összegnek a tankönyv és jegyzettámogatási része 89,5% volt (jegyzetellátásra 26,9% + a hallgatói juttatás Egyetemi Kártyán 62,6%), a 2007-es költségvetésben 80% (jegyzetellátásra 24% + a hallgatói juttatás Egyetemi Kártyán 56%) (Kossuth Egyetemi Kiadó SZMSZ, 1995; egyetemi költségvetés).
- 3, később 2 főállású munkatárs látta el a kiadói munkát. Munkáltatójuk a rektor volt, a szakmai felügyeletet a tudományos rektorhelyettes gyakorolta.
- Az éves jegyzetigényeket eleinte decemberben, majd a naptári év elején gyűjtötték össze, amit az Egyetemi Kiadói és Jegyzetbizottság fogadott el.
- A gyártást külső nyomdákkal és/vagy (idővel egyre inkább ez volt jellemző) a könyvtár Reprográfiai osztályával végeztették.
- Az elkészült példányokat az egyetem Gazdasági Főigazgatóságának Logisztikai osztálya adta át a Sziget Könyvesboltnak.
- Bizományos szerződések keretében helyben és országosan is terjesztették a jegyzeteket; amiknek az elszámolási része teljes egészében a Gazdasági Főigazgatóságon keresztül történt.
- A kiadó raktárába (fizikailag az Egyetem téri főépület alagsorában a „kis görgős” raktár) a bizományosoktól visszakerült készlet, ill. a nem jegyzetnek minősülő könyvek kerültek.

2007-től a kiadó a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának részeként működik, 2009-től *Debreceni Egyetemi Kiadó* (Debrecen University Press a továbbiakban: DUPress) néven.

Napjainkra a kiadó fő profilját az Egyetem 13 karának lektorált jegyzet-, e-jegyzet, szakkönyvkiadása és széles körű terjesztése; a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatási paletta

kialakítása, működtetése adja. A DUPress-ben folyamatosan tesztelik és kipróbálják a technikai újdonságokat mind a kiadói előkészítésben és adminisztrációban, mind a termékpalettán.

Szakmai felügyelet

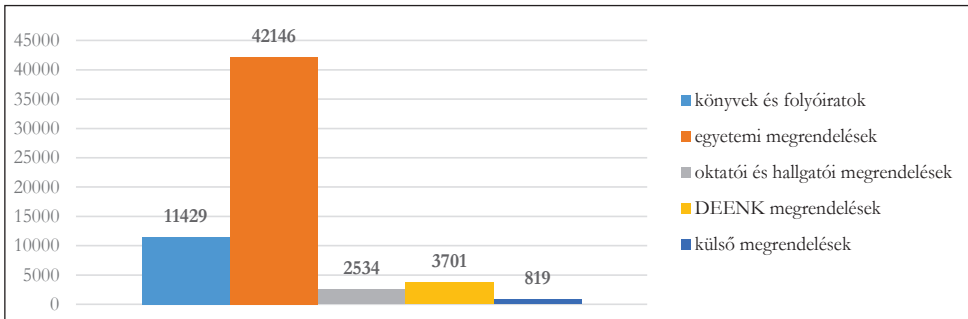
A kiadó a *Debreceni Egyetem Kiadói Szabályzata* alapján működik, tanácsadó és döntéshozó testülete az Egyetemi Könyvtári és Kiadói Bizottság. A munkáltatói jogokat DEENK főigazgatója gyakorolja. A DUPress tagja a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének. (Az országos szakmai felügyelet jelenleg bizonytalan.)

DUPress portfólió

A DUPress által végzett feladatok 4+1 nagy csoportba oszthatók (a 13. ábrán a termelési számokat látjuk):

1. hagyományos és elektronikus lektorált jegyzet-, szakkönyv- és folyóirat-kiadás,
 2. lokális és globális könyvterjesztés,
 3. nemzetközi azonosítószámok menedzselése,
 4. könyvkötészeti és nyomdai szolgáltatások (ezen belül hangsúlyos a könyvtári gyűjteményvédelem),
- +1 mindezek gördülékeny működéséhez szükséges háttérfeladatok (pl. szerződéskötések, alapanyag-rendelés, leltár, munkaszervezés).

(Kakukktojás a külső megrendelések, amik a 13. ábrán a külső intézmények által kért könyv- és folyóiratkötéseket jelentik.)

13. ábra. A DUPress gyártási számai, 2022

Forrás: saját szerkesztés

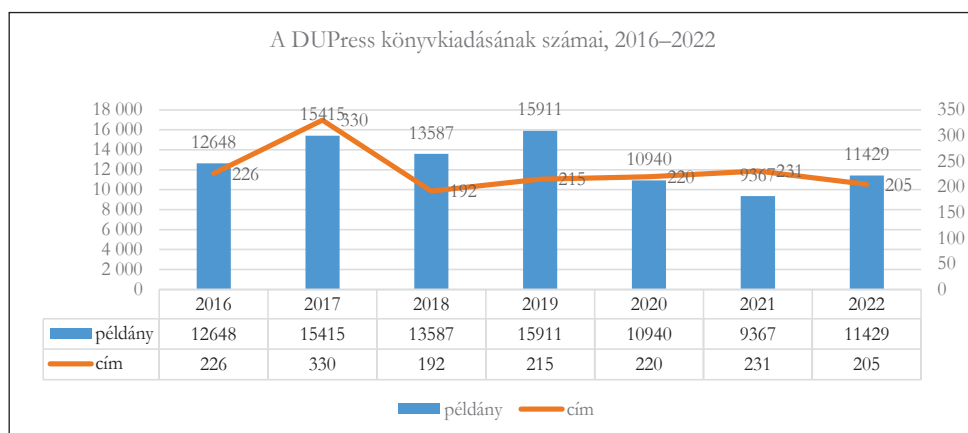
Amennyiben csak a számokat nézzük, akkor a széles palettájú szolgáltatások gyártási számai évről évre emelkedést mutatnak, miközben az egyetemi oktatás, kutatás és egyetemi élet számos területe jelentős mértékben továbbra is használja az online tér eszközeit (pl. oktatási anyagokban, kollaborációs munkákban).

Hagyományos és elektronikus lektorált jegyzet-, szakkönyv- és folyóirat-kiadás

A címek számát tekintve az országos, piaci kiadói tendenciához nagyon hasonló a DUPress számainak alakulása, viszont a példányszámok esetében jelenleg még nem egyértelmű, hogy az egyetemi online oktatás 2 éve utáni érzékelhető növekedés egy-szeri visszapattanás lesz-e, vagy csupán hallgatói reakció az online oktatási anyagokra (14. ábra).

Az új kiadású és utánnyomott könyvek példányszáma a pandémia után visszament a korábbi szintre (89/cím, ill. 81/cím), az átlag pld./cím 56; ami jól mutatja, hogy a DUPress-ben jellemző a fegyelmezett gyártás, csak az adott időszakra szükséges mennyiség készül el.

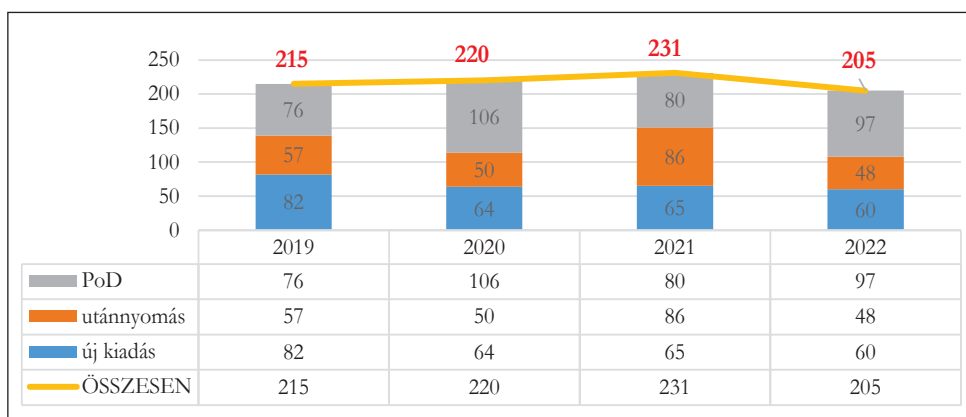
Az éves kiadói tervre a reaktivitás jellemző.

14. ábra. A DUPress gyártási számai, 2016–2022 között

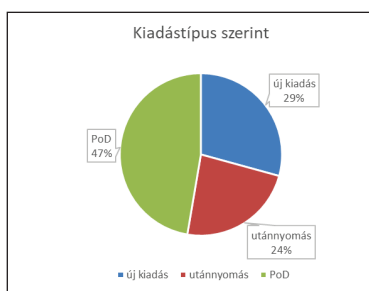
Forrás: saját szerkesztés

A könyvek gyártása három típusból adódik össze (15–16. ábra): új kiadás, utánnyomás, igény szerinti nyomtatás (print on demand – PoD). Míg a korábbi években közel kiegyensúlyozott volt ezeknek az aránya, 2022-ben egyértelműen megnőtt az egyéni megrendelések címszáma. Ez utóbbi jól mutatja, milyen nagy igény van a tudományos könyvkiadásban a hosszú távú elérhetőségre, valamint a saját műhelylánc megléte mekkora rugalmasságot ad mind az éven belüli gyártásban, mind a hosszú távú piacon tartásban.

15. ábra. A DUPress kiadási számai, 2019–2022

Forrás: saját szerkesztés

16. ábra. Kiadástípus szerinti megoszlás, 2022

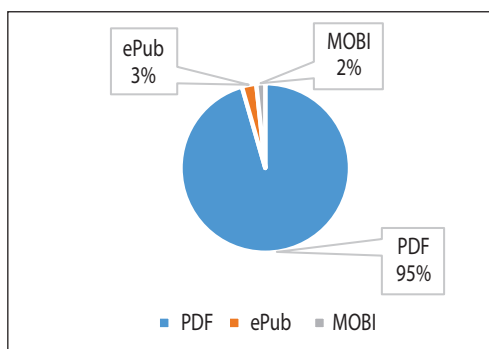
Forrás: saját szerkesztés

A hagyományos, papíralapú kiadványok mellett 2014 óta működik a kiadó nyílt hozzáférésű e-jegyzet modellje, jelenleg ez aktív 41 címet jelent, darabonként több formátumban az alábbi éves letöltésszámmal (4. táblázat):

4. táblázat. A DUPress e-jegyzetek letöltései, 2019–2021

2019	2020	2021
13 047	24 039	28 703

A fájl típusonkénti megoszlás a kezdetektől stabilan magas PDF-uralmat mutat (17. ábra):

17. ábra. Az e-jegyzetek formátum szerinti letöltése, 2021
Forrás: saját szerkesztés

Éves szinten a kiadó 7–10 kar friss jegyzetigényét kezeli, ami a gyakorlatban évente (2019–2022 alapján) 60–82 új, 57–86 utánn nyomott címet jelent (9–15 E példány).

Hibrid könyvkiadási modell

Az eltelt évtizedek alatt a klasszikus könyv- és folyóirat-kiadás mellett a nyílt hozzáférésszerű elektronikuskönyv-modellt (PDF, ePub, MOBI) és online folyóirat-kiadási platformokat is fejlesztettek a DUPressben; valamint médiával gazdagított művekkel tágították a hagyományos könyv fogalmát.

Az egyetem számára kiemelten fontos a mérhetőbb és a hatékonyabb kutatás és oktatás érdekében, valamint a tudományos kiadói létük evolúciójában elérkezett az ideje a tágabb hazai és nemzetközi láthatóságnak; amit több ismert tudományos adatbázisban való megjelenéssel kívánnak megvalósítani. Céljuk, hogy a közkedvelt e-könyv-modellünket hibriddé (papír és elektronikus) alakítva az olvasók választhassák meg, mely formátumból szeretnének vagy tudnak hatékonyabban tanulni.

A 2023-ban pilot jelleggel bevezetett hibrid kiadási modellük a gyakorlatban azt jelenti, hogy kezdő készletnek alacsony példányszámú papírpéldányt gyártanak, egyben elektronikusan is elérhetővé teszik a műveket: a kiadói webáruházban szabad eléréssel PDF formában és az akadémiai szférában elismert adatbázisban online könyvként. (A kezdő papírpéldánykészlet elfogyása után igény szerinti nyomtatással [PoD – print on demand] a kötetek továbbra is rendelhetőek lesznek.) Mindezzel az olvasókra bízva a választást, mely formátumból szeretnének vagy tudnak hatékonyabban tanulni; egyben növelik a művek láthatóságát, ami a minőségi oktatás mellett várhatóan magasabb hivatkozási számokat is hozhat az egyetemi polgárság számára.

A papírpéldányokat saját műhelyláncban állítják elő, a kiadói mintaboltban, webáruházuk és bizományosi partnereiken keresztül forgalmazva. A széles körű online megjelenést az akadémiai szférában elfogadott adatbázisok szolgáltatják számukra.

Mindezek mellett a fenti folyamat (várhatóan) hatással lesz a kiadó minőségi működésére is.

Lokális és globális könyvterjesztés

A kiadói politika szerint a DUPress kiadásában megjelent kiadványok addig maradnak a piacon, ameddig arra igény van, vagy amíg a szerző kívánja.

A webáruház kínálatát 735 aktív (ebből 110 PoD) papír könyvcím és nyílt hozzáféréstű kiadvány (43 szabad elérésű és 41 DUPress e-jegyzet [ezek többsége 3 formátumban]) adja.

Lokálisan a DEENK egységeken belüli (jelenleg a BCK-ban és az MK-ban) értékesítéssel, két bizományosi partnerrel (orvosi jegyzetek a DE Elméleti tömbben lévő Medicina könyvesboltban és Hajdúböszörményben, a GYGYK jegyzetei miatt) és a kiadó Egyetem téri mintaboltjával, a DUPress Jegyzet-szigettel vizik a hallgatókhoz minél közelebb a képzési tematikájuknak megfelelő kínálatukat, ill. ezeken a pontokon (ahogy a webáruházban) a vevők PoD-igényeket is leadhatnak.

Országosan és nemzetközi szinten is a célzott bizományosi kapcsolatokra törekszenek: a kiadó szerződést kötött a MeRSZ szolgáltatással, a Proquesttel, az EBSCO-val és egy agrártudományi könyveket terjesztő partnerrel, ami szintén a szerzők és az egyetem láthatóságát növeli majd.

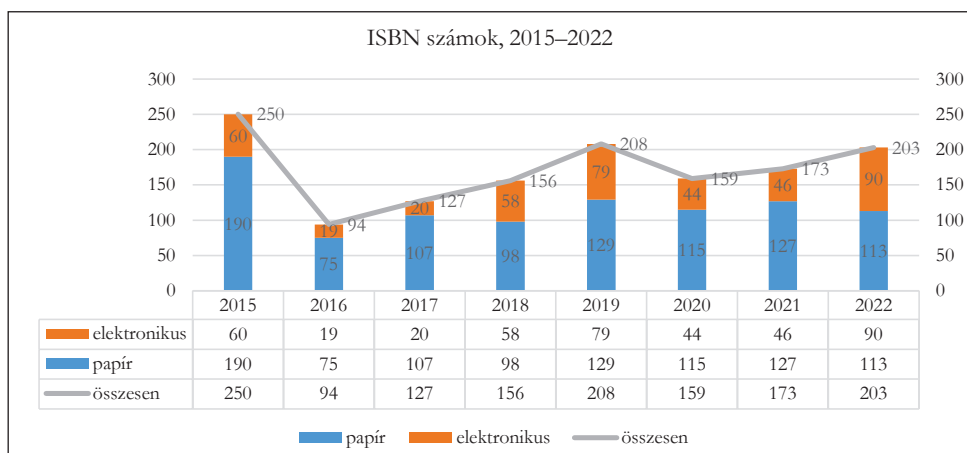
Másik oldalról a kiadó is bizományosa három kiadónak (a Műszaki Kar képzéseire vehetik meg helyben az egyetem polgárai a köteteket) – ezeknek a kapcsolatoknak a célja ugyanaz: megfizethető áron a hallgatók közelébe hozni az egyetemi oktatáshoz, kutatáshoz fontos jegyzeteket és szakkönyveket, minél hatékonyabban használva a meglévő humán és infrastrukturális lehetőségeiket.

Az árázásnál a szélesebb elérhetőség a cél, egyetemi egységként (eddig) nem lehettek profitorientáltak.

Nemzetközi azonosítószámok menedzselése

Ezt a (térítésmentes) feladatcsoportot egyetemi szabályzat, alapvetően egyetemi érdekből, testálta a kiadóra. Évi 94–250 ISBN, 5 alatti ISSN-szám kérését, módszertani tanácsadást és a kötelezpéldányok beszolgáltatását fedi. (2015-ben az Országos Széchényi Könyvtár Magyar ISBN és ISMN Iroda a Kötelezpéldány és Kiadványazonosítókezelő Osztályától még közel 1000 tételes kötelezpéldány-hiány listát kapott a kiadó, mára többnyire csak a még meg nem jelent művek szerepelnek a listán.)

Az idősoros grafikon (*18. ábra*) megmutatja, mikor voltak nagyobb könyvpályázatok, egyben azt is, hogy egyértelműen emelkedik az elektronikus könyvek aránya; miközben a címek száma megközelíti a pandémia előtti évet.

18. ábra. ISBN számkérések adatai, 2015–2022

Forrás: saját szerkesztés

Könyvkötészeti és nyomdai szolgáltatások

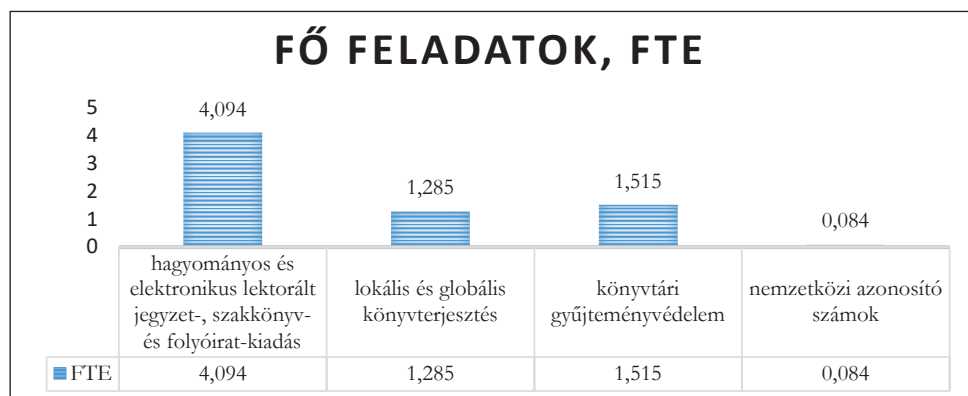
A kiadóban számos egyéb gyártást/szolgáltatást is nyújtanak az egyetemi polgárok és egységek számára (pl. kísérleti állatok ketreckártyái, leltárjegyek, utazási igazolványok, egyetemi oklevelek, egyetemi névjegykártyák, szenátusi jegyzőkönyvek kötése), éves szinten összesen 46 E feletti darabszámban. 2022-ben töretlen igény mutatkozott számos szolgáltatás iránt a doktori tézisektől az egyetemi okleveleken át a külső intézményeknek végzett állományvédelmi munkákig. A DE névjegyek és szenátusi jegyzőkönyvkötések több mint egyötödével jobban növekedtek (+22%), pontosan ilyen arányban csökkent a DEENK számára végzett folyóiratkötés. Az összesítéskor azt látjuk, hogy a munkák jelentős részét az egyetemi részlegek rendelik meg, ezt követi a kiadó saját kiadványainak kötése és a harmadik helyen áll a DEENK mint megrendelő.

Működési környezet

A DUPress az egyetem polgárainak nyújtott szolgáltatásait a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának 7+1 fős osztályaként végzi. A főbb feladatcsoportjai jelenleg az alábbi nagyon minimum FTE szükséglettel (19. ábra) működik (nem tartalmazza az egyetemi polgároknak nyújtott kötetészeti és nyomdai szolgáltatások [pl. egyetemi oklevelek] munkaerő-szükségletét).

A három főcsoport (azaz a nemzetközi azonosítószámok menedzselése kivételével) közel 7 FTE-vel működik, amiben 0,97 osztályon kívüli (külső, eseti megbízások, más osztályon dolgozó DEENK munkatárs). A kiadói előkészítés mutatószámánál láthatuk, hogy a Ludovika Kiadó számához képest közel 6-szoros a DUPress-é, ami objek-

tíven megmutatja, hogy a kiadó minőségibb munkájához egyértelműen nagy szükség van a kiadói előkészítés erősítésére.

19. ábra. A DUPress fő feladatainak FTE számai, 2022

Forrás: saját szerkesztés

A munkatársak értékteremtőnek tartják a munkájukat; jellemző egymás segítése, elfogadása és magas szintű az ügyfélbarát hozzáállásuk. A jelenlegi kollégák 50%-a több mint 20 éve a DEENK munkatársa, jellemző rájuk a „DEENK identitás”.

Az infláció árindestabilizáló hatását megváltoztatott alapanyag-rendeléssel védik ki (évente egy jelentős alapanyag-beszerzés van; évközben csak akkor, ha egy-egy megrendelés miatt speciális anyagra van szükség).

Az elmúlt években a könyvkötészetet és a nyomdát, valamint az alapanyagraktárt, fizikai helyét tekintve és a munkafolyamat oldaláról is, egy műhelyláncba mozgatták, ami gyorsította a munkák átfutási idejét és javította a kollégák közötti együttműködést. A gépek, szoftverek a kifeszített működéshez elegendőek: saját gépparkkal gyártanak.

A napi feladatokhoz projektmenedzselő szoftvert, nyomdai folyamatvezérlő programot, készletezőt és grafikai programokat; az adminisztrációhoz az MS irodai családot és az egyetem belső programjait használják, a webáruház WordPress-alapú.

Munkaterhelés vs. megrendelések

2022-ben a címek, példányszámok nyilvántartásától továbblépve megnézték, hogy egy-egy terméktípus mennyire eltérő munkaterhelést jelent. Működési oldalról erre szükség van a kapacitás tervezése miatt, stratégiai szintről közelítve pedig a portfóliótisztításhoz. A lassan három évtizede működő kiadó folyamatosan a felmerülő egyetemi igényekhez és megrendelésekhez igazította a szolgáltatás- és termékkínálatát, aminek eredményeként igen széles lett a paletta, amit egyre kevesebb munkatárs, egyre összetettebb munkakörrel tud szolgáltatni. Az egyetemi oktatás erőteljes digitalizálódása és a stabil működés

(pl. új munkatárs találása) miatt az eddig jellemzően reaktív és preaktív szolgáltatásnyújtás helyett a proaktív felé kell elmozdulni; egyben a hazai és a nemzetközi oktatási környezet változásait is figyelembe véve fennmaradó és fenntartható kiadási tevékenységre állni át, azaz a célzott szolgáltatások tervezéséhez teljes képpel rendelkezni.

A dinamikus ábrázolásban láthatjuk,⁴⁴ hogy a könyvkiadás esetében az új kiadású művek magasabb kapacitást foglalnak. A karok és a PoD megrendelők által igényelt cím és példányszám (cca. 17% erőforrás) a kiadó bevételeit növeli, mivel ez utóbbiak esetében csak a változó költségekkel kell számolni, a munkaerő-igényesebb első megjelenés már megtörtént. A PoD-ok a hosszú távú disszeminációt (is) szolgálják. Az egyetemnek végzett egyéb munkákon belül bő 8%-ot az egyetemi oklevelek tesznek ki, ezek szám szerint 7210 oklevelet jelentenek. Stabilan magas számú utazási igazolványt és egyetemi névjegyet készítenek évről évre. Meglepő, hogy növekszik a szakdolgozatkötések száma (2021: 63, 2022: 153) – miközben az egyetem karai 2020 tavaszától nem kérik bekötött példányban, csak elektronikus formában a szak- és diplomadolgozatokat.

Merre tovább?

Jelen tanulmány célja, terjedelmi korlátok miatt is, nem az egyetemi könyvkiadók stratégiai tervezése, hanem helyzetkép és számbavétel. Ám kitekintésként, és a következő cikk felvezetéseként, behoznám a ChatGTP válaszát arra a prompt-ra, amiben megkértem: adjon 3 kulcsfontosságú javaslatot, miként lehetnének egyetemi kiadóként az Oxford University Presshez hasonlóan sikeresek a következő 5 évben:

1. Minőségi tartalom és szerzők
2. Innováció és digitális átállás
3. Nemzetközi terjeszkedés és globális piacokra való kiterjesztés

Ebből az első az egyetemi könyvkiadóknál viszonylag stabilan megvan az önmotivált egyetemi polgárok jóvoltából is; a második kettőre pedig már láthattunk lépéseket az eddigi területeken.

Zárszó

A DUPress jelmondata: *a könyv minden formája*. Jelenleg több irányból azt az utat keresem, amivel ez minimum újabb 28 évig elérhető; jelen munkával, első lépésként, makrokörnyezetbe helyezve, a hazai egyetemi kiadókról nyújtottam helyzetképet.

⁴⁴ <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrJjoiYzU1OTIjZjYtMDcyYi00MDE0LThmMzEtN2RjN2U5ZGQ4YTI1IiwidCI6IjQ4ZjNjYjZlLTc4MDctNDlhYS1hN2I4LTE1ZDk4ZWVjYWVlMyIsImMiOjh9>. Hozzáférés: 2023. 09. 10.

Az aktuális magyar könyvkiadási helyzetben, olvasói szokásváltozás és erősen romló szövegértési szinten, nehéz gazdasági környezetben kimondottan fontos a minél szélesebb körben elérhető hazai szakirodalom. Ez utóbbi a magyar nyelv teljességét is szolgálja azzal, hogy az egyes tudományterületek szakkifejezései aktív használatban maradnak.

Úgy gondolom, hogy az egyetemi kiadók fontos kapui az *egyetemeken keletkező szellemi termékek* disztribúciójának – függetlenül azok forrásától, terjedelmétől és célportjától. Az egyetemi könyvkiadásnak egyszerre kell támogatnia a hallgatói teljesítményt és az oktatást, az oktatók és kutatók láthatóságát országon belül és kívül, és a nemzeti nyelvű tudománytranszfert is. Egy egyetemi kiadó a felhasználási szerződésekkel az egyetemnél maradó jogokkal, a hosszú ideig piacon tartással sikeresen lehet a hű őrzője; a hibrid kiadási modellel, ill. az ügyfélbarát, korszerű kényelmi szolgáltatásokkal működő értékesítéssel a modern kori hírnöke egyeteme tudásvagyonának.

A magas szintű egyetemi oktatáshoz, a hallgatók hatékony tanuláshoz (minél alacsonyabb lemorzsolódáshoz) és az egyetem ideális rangsorhelyéhez létfontosságú a saját, ellenőrzött és kiegyensúlyozott színvonalú; egyben fenntartható szakkönyv és jegyzetellátás. A modellváltás során egyetemi vállalás is a lemorzsolódás csökkentése. Megítélesem szerint a hallgatói elkötelezettséget, a módszertani sokszínűséget, az adott kurzushoz minőségi, épp megfelelő a „házon belüli” egyetemi, hallgatóbarát jegyzetellátás hatékonyan tudja támogatni az oktatói igények alapján gyártott mennyiségű jegyzet lokális és megfizethető árú értékesítésével, a többféle (papír- és elektronikus) formájú kiadással és elérhetőséggel.

Az egyetemi modellváltást követően átalakított bérstratégia az oktatási-kutatási teljesítményre épül, ezért a kiadónak a tudományos eredményeket lehetőleg gyorsan, egyben hosszú távon elérhetően kell közvetítenie. A hibrid modell képes kiszorgálni és feloldani azt a kétirányú, és elsősre egymást kioltó elvárást, ami szerint az egyetemi könyvkiadás egyszerre legyen (gazdaságilag is) megmaradó, és nyújtson minél szélesebb ismertséget a megszülető egyetemi tartalmaknak.

A könyvkiadásnak, a környezetgazdálkodás területén is, egyre inkább példamutatóan, azaz fenntarthatóan kell működnie. Egy egyetemen belüli tudományos könyvkiadó esetében, véleményem szerint, nem cél a korlátlan termelés, a folyamatos növekedés. A minőségibb szolgáltatások, a partnerség, kölcsönös együttműködés, a versenyképes tudást adó oktatás eredményességének segítése, az oktatók és kutatók; valamint az egyetem tudományos teljesítményének minél szélesebb körű disszeminációja igen.

A hibrid modellel ökohatékonyan (alacsony környezeti terhelés, magasabb hatékonyságú termelés) megvalósítható a kiadói jövőkép. A termelés alatt, egyetemi kiadóként, a szerzők és az egyetem holisztikus ismertségét, a hivatkozások számát és a ranking helyet érthetjük.

Az egyetemi tudásvagyon minél szélesebb disszeminációja, a magyar nyelv teljességének megőrzése az ökohatékonyaság égisze alatt elhossa az egyetemi könyvkiadás következő (sikeres) évszázadait. Sikeres stratégiával a kiadók a tudományos könyv minden amforái lehetnek.